

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 104, 2019

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 104, 2019

ПОЛИТИКАТА НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА
ПАРТИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ФУТБОЛ
(1944 – 1989)

ТЕОДОР БОРИСОВ

Сдружение „Българска история“

Teodor Borisov. THE POLICY OF BULGARIAN COMMUNIST PARTY TOWARDS FOOTBALL (1944 – 1989)

As the most popular of all sports, football is one of the social phenomena of 20th century. For that reason during the socialist era Bulgarian communist party (BCP) wants to control The Beautiful Game on the same way as every aspect of the society. Unlike athletes in individual sports (wrestling, boxing, weightlifting), footballers cannot win Olympic, World and European titles and don't fit in the system for propaganda of Bulgarian sports achievements (respectively achievements of the regime). However, football was the most supported sport in Socialist Bulgaria and priority of every sports organization which doesn't correspond with its success. That's why the most important interventions of BCP in the football (1970 after the fail in FIFA World Cup on the same year and 1985 after the scandal during Bulgarian Cup final between “Levski” and “CSKA”) were related to sanctions, which didn't lead to positive changes and stopped the development of this sport.

Keywords: Sport, Football, Socialism, BCP, Policy.

Въпреки че ръководната роля на Българската комунистическа партия (БКП) е регламентирана официално едва с чл. 1, ал. 2 на конституцията от

1971 г.¹, тя осъществява тези си функции в целия период на своето управление. Обхватът на нейната дейност включва в цялост общественно-политическия живот, като спортът не прави изключение. Той бива контролиран чрез главния ръководен орган – Българския съюз за физкултура и спорт (БСФС). Най-популярният спорт – футболът, пък е под шапката на Българската футболна федерация (в периода 1948 – 1962 г. Републиканска секция по футбол). Двете организации имат за цел прокарването на партийната линия в редиците на физкултурното движение, поради което пряката намеса на БКП става наложителна само в особено краен случай. Най-ярките ѝ проявления са отбелязани от две уводни статии, публикувани на челната страница на партийния орган „Работническо дело“ – „Докога ще се търпят недъзите в българския футбол?“ (1970) и „За поврат в развитието на българския футбол“ (1985).

Главните цели на настоящата работа са да се покажат основните тенденции в политиката на БКП към най-популярния спорт, механизмите, осигуряващи пълния ѝ контрол върху тази сфера, както и използването на резултатите в нейната непосредствена пропагандна и идеологическа работа. Политизирането на футбола в страните от социалистическия блок намира проявлението си в множество конкретни действия на местните комунистически партии, поради което паралелите със страни като СССР, Румъния и Югославия са необходими, за да може контекстът на решенията на БКП да бъде очертан по-ясно. Сравнителният поглед дава възможност и за открояването на някои общи тенденции в инструментализирането на спорта, и в частност на футбола, в политиката на тези държави. За разлика от историографиите на споменатите страни и техните приемници, където социалната история, и по конкретно тази на спорта, има своето подобаващо място, в България на темата не е обръщано почти никакво внимание. Единични изследвания, като докторската теза на Васил Гиргинов „Българската спортна политика през 20 век: перспективи на стратегическите отношения“ и статиите на Мариан Гяурски за социалистическия спорт в годините до Априлския пленум през 1956 г., дават широк поглед върху общата проблематика и нейното проучване в отделните историографски школи, но практически не засягат конкретната тема на настоящата работа. Историята на футбола в България като цяло е разглеждана в трудовете на Димитър Попдимитров², Климент Симеонов³ и Силвестър Милчев⁴, но в нея политическите събития са използвани по-скоро

¹ Ръководната сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия. // *Държавен вестник*, № 39, 18 май 1971.

² **Попдимитров, Д.** История на футбола. София, 1987.

³ **Симеонов, К.** Футболът в България. София, 1984.

⁴ Двумотникът „По хребетите на българския футбол“, тритомникът със спомени на български футболисти преди 1944 г. „Футболната романтика на България“ и „Българските футболни корени“.

като фон на основното действие, засягащо спортно-техническите резултати. Водещите клубове в страната са обект на множество изследвания, от които заслужава да се споменат трудовете на Александър Манов за ЦСКА⁵, Румен Пайташев⁶ и Стефан Нойков⁷ за „Левски“, Камен Огнянов и Николай Кръстев за „Славия“⁸, Силвестър Милчев⁹ и Петър Милушев¹⁰ за „Локомотив“ (София). Въпреки че в тях авторите се стремят да подхождат максимално коректно към историческите факти, субективната им оценка за определени събития е взета предвид. В изследванията на споменатите автори, както и в множеството трудове за провинциалните клубове (Антон Петров¹¹ и Румен Минков¹² за „Ботев“ (Пловдив), Ангел Ангелов¹³ за „Локомотив“ (Пловдив), Стефан Янев¹⁴ за варненските отбори и др.), акцентът бива поставен върху спортно-техническите постижения на отборите и историческите събития от епохата рядко биват засегнати.

По своята методология работата е наративно историческо изследване, основаващо се на контент анализ и съпоставителен анализ на различни видове източници – оригинални документи, материали от периодичния печат, устни свидетелства. Използвани са документи от Централния държавен архив, Държавния архив – София, регионалните архиви във Велико Търново, Габрово, Монтана и Разград, Дипломатическия архив на Министерството на външните работи, сборниците на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (КРДОПБГДСРСБНА) „Държавна сигурност и спортът“. При проучване на архива на физкултурните дружества ЦСКА и „Тракия“ (впоследствие „Ботев“ Пловдив) в Държавния военноисторически архив във Велико Търново бе установено, че са запазени

⁵ Манов, А., Пенев, Д. Това е ЦСКА. София, 2000.

⁶ Пайташев, Р. Левски – дългият път към Европа. София, 2011.

⁷ Нойков, С. С. „Левски“ по дългия път през времето. София, 1994.

⁸ Кръстев е автор на „Хрониките на Славия (1910 – 1944)“, Огнянов на „Славия по световните терени“, а двамата са съавтори на „Корените на Славия“.

⁹ Милчев, С. „Локомотив“ (София), наследникът на ЖСК. София, 2004.

¹⁰ Милушев, П. По коловозите на любовта – 80 години „Локомотив“ (София). София, 2009.

¹¹ Освен самостоятелното изследване за историята на „Ботев“ (Пловдив) „Звездни мигове“, Петров пише такава за градските дербита с „Локомотив“ (Пловдив) – „Пловдивското дерби“ и мачовете с „Левски“ – „Неповторимите“.

¹² Минков, Р. 100 години ФК „Ботев“ (Пловдив) 1912 – 2012. Пловдив, 2012.

¹³ Ангелов, А., Владимирев, В. Отгук започва любовта. Хроника за пловдивския любимец. Пловдив, 2012.

¹⁴ Янев е бивш футболист на „Черно море“ и телевизионен коментатор и в своите 11 книги описва развитието на футбола в страната, и в частност – във Варна. Най-голям е историографският принос на съвместното изследване с Димчо Димитров и Иван Карабджаков „Футболна Варна“.

единствено данни, свързани с дейността на спортистите като военнослужещи, а документите за функционирането на самите спортни дружества вероятно са унищожени след изтичането на законовия срок. При сравненията с останалите социалистически страни са използвани документи от Централния държавен архив на Хърватия в Загреб, архивът на Югославия в Белград.

ПОЛИТИКАТА НА БКП КЪМ ФУТБОЛА (1944 – 1970)

Идването на власт на правителството на Отечествения фронт на 9 септември 1944 г. заварва една изградена система на футбола в страната, съобразена с тогавашните реалности. С изключение на периода 1938 – 1940 г., първенството не представлява единна общобългарска дивизия, в която шампионът се излъчва, след като отборите изиграят два мача на разменено гостуване. Вместо това съществуват градски шампионати, победителите в които се срещат на директна елиминация при разменени гостувания, за да могат да стигнат до финалната среща. Свои градски шампионати имат най-големите градове – София, Варна, Пловдив и Русе. Отделно първенство има във всяка една от окръжните спортни области – Балканска, Добричка, Плевенска, Приморска, Рилска, Силистренска, Старозагорска, Тунджанска, Търновска, Хасковска, Шуменска (през 1943 г. Врачанската дивизия е разформирана и бива разделена на Бдинска и Врачанска). Към системата на българския спорт са интегрирани и администрираните от България земи – създадени са отделна Скопска, Битолска и Беломорска дивизия, като от 1941 г. най-силният отбор от новоприсъединените територии „Македония“ (Скопие) участва в Първа софийска дивизия¹⁵.

Още преди Втората световна война основен проблем пред клубовете е бил прекалено големият им брой. Столичното първенство се състои от цели четири дивизии с общо 29 отбора. Ако добавим към тях и множеството квартални тимове, то бройката на софийските клубове надминава цифрата 50. На фона на населението от 401 000 жители (по данни от 1939 г.) такова изобилие е напълно излишно. Затова още през 30-те години се подема инициатива за сливане на по-малките отбори, която обаче ще намери своето решение едва след първите действия на Отечествения фронт в политиката му към спорта.

Така например, почти всички клубове от Трети столичен район са обединени на 26 март 1945 г. с ФК „Септември“ под името „Октомври“. Само седмица по-късно обаче председателят Иван Пиянечки регистрира новия клуб със старото име – „Септември“. Преди това, на 9 ноември 1944 г., офицерският спортен клуб „АС 23“, „Спартак“ и „Шипка-Победа“ се сливат под името

¹⁵ Темата за устройството на българския футбол преди Втората световна война е най-подробно изследвана от Никола Христов: **Христов, Н.** Футболен алманах България 1921 – 1949. София, 2015.

„Чавдар“. Последен от големите отбори на реорганизация се поддава „Славия“, който, след обединението си с „България“ и „Бежанец“, на 4 януари 1945 г. получава името „Славия 45“. Подобен процес на окрупняване протича и в провинцията, като през същата година във Варна „Тича“ и „Владислав“ са слети под името „ТВ 45“, а „Шипченски сокол“, „Левски“ и „Радецки“ поставят основите на „Спартак“. Примерите за подобно преструктуриране са безброй.

От настъпилите реорганизации в българския футбол най-ефективно се възползва „Локомотив“ (София). „Железничарите“ имат може би най-добрата генерация в своята дотогавашна история, включваща национални състезатели като Стою Недялков – Доктор Кох, Крум Милев – Палаврата и Стоян Орманджиев – Пашата. С нея „Локомотив“ става шампион на България през 1945 г., а година по-късно е първият български отбор, който е поканен да гостува в СССР след политическата промяна в България¹⁶. По това време на железничарския клуб се гледа с добро око заради работническия му произход, а и почти никой от членовете му не се свързва със старата власт. Този факт се използва от неговите противници, за да обяснят успехите му. През 1945 г. във финала за Държавното първенство „Локомотив“ побеждава „Спортист“ – представител на софийския квартал „Хаджи Димитър“, след 3:1 в първата среща и 1:1 в реванша. За втория двубой играчи от страна на „Спортист“ твърдят, че отборът им е ошетен от съдията Илия Попов. Те дори са били готови да напуснат терена в знак на протест, но са изблъскани обратно от разположените до терена милиционери. „Локомотивци бяха профсъюзен отбор, а ние квартален. Никой нямаше да ни пусне да спечелим първенството“, обобщава левият халф на „Спортист“ Иван Атанасов¹⁷.

Всъщност подобни упреци към „Локомотив“ има още в периода, когато той носи името ЖСК. В началото на 40-те години в централните вестници излизат серия от публикации, в които съперниците на клуба го обвиняват в нелоялна конкуренция, тъй като той дава на играчите си фиктивни длъжности в БДЖ и по-добро заплащане. Така през 1942 г. част от ЖСК става един от най-добрите нападатели в страната Крум Милев, който заменя професията си на шлосер с тази на чиновник в счетоводството. Все пак е отбелязано, че подобен ход използват и останалите железничарски клубове в страната, тимът на Столична община „Средец“, пощенският „Княз Кирил“, печатарският „График“, тимът на фабрика „Фортуна“, носещ същото име, и т. н.¹⁸ В новите политически условия на пръв поглед „Локомотив“ изглежда като идеален

¹⁶ **Пондмигров, Д., Стефанов, М., Тодоров, С.** Върхове на българския футбол. София, 1969, с. 5.

¹⁷ **Миличев, С.** По хребета на българския футбол (1924 – 1948 година). [Ч. I] София, 2003, с. 117 – 118.

¹⁸ **Ангелов, А., Владимирев, В.** Отгук започва любовта. Хроника за Пловдивския любимец. Ч. I. Пловдив, 2012, с. 353.

за пропаганда на новия режим. В това отношение той има допирни точки с румънския си еквивалент „Рapid“ (Букурещ) – работнически отбор, подкрепян от бъдещия ръководител на РКП и бивш железничарски работник Георге Георгиу – Деж. И двата тима обаче биват загърбени за сметка на останалите формиращи се ведомствени отбори.

От традиционните клубове най-сериозно от действията на новата власт страда „Славия“. Клубът бива заклеймен още в края на 1944 г., след като откъзва, макар и по спортно-технически съображения, участие в първия футболен турнир след политическите промени – този за плакета „Народна войска“. Двама от титулярите на „белите“ стават жертва на репресии от страна на новия режим. Георги Янков – Гьоцмана и Александър Белокапов – Сашо са изпратени в лагери за три години, като след излизането си оттам умират поради влошено здраве. И докато при първия причината е по-скоро в резултат на разчистване на лични сметки, то за Белокапов се твърди, че е сътрудничил на РО – 1 (отделение за външно разузнаване при Разузнавателния отдел на Щаба на войската) и е изпращан в Турция със специални разузнавателни мисии. Димитър Зографов – Бомбата дори не стига дотам, след като на тръгване за фронта през октомври 1944 г. той бива свален на гара „Захарна фабрика“ и оттам нататък следите му се губят. Причината за разправата с него най-вероятно е свързана с факта, че в годините на войната той се води на щат в полицията¹⁹. Тримата футболисти, заедно с последния председател на клуба преди политическите промени Асен Станишев, членът на УС кап. Борис Маринов и още 18 души са отстранени от редовете на „Славия“ за „фашистка дейност“²⁰.

Чистките засягат и „Левски“, който на заседание на Временния управителен съвет на 14 юни 1945 г. е принуден да изключи от редиците си 37 свои състезатели и членове за „фашистка, профашистка дейност и професионализъм“. Сред тях личат имената на княгиня Мария Луиза, свързаните със списание „Млада България“ народни представители Иван Батембергски и Лазар Попов (посмъртно, след като вече са убити на 1 февруари с. г.) и един от основателите на клуба – д-р Петър Стоянович²¹. Макар и член на управителния съвет на ПСК „Левски“, по-късно под ударите на властта попада и най-крупният спонсор на отбора преди Втората световна война – търговецът Иван Карадочев, баща на станалата известна впоследствие естрадна певица Богдана Карадочева²². Едно от малкото положителни неща за „сините“ е, че те стават ведомствен отбор към Министерството на пощите, телеграфите и те-

¹⁹ Славия е отборът, най-много пострадал от комунизма. // *Славия*, № 5, юни 2009, с. 10 – 11.

²⁰ **Огнянов**, К. Един век футбол в бяло. София, 2015, с. 115.

²¹ *Народен спорт*, № 39, 9 юли 1945, с. 4.

²² За съдбата на Иван Карадочев вж.: **Христов**, Х. Секретното дело за лагерите. София, 1999, с. 53 – 56.

лефоните, начело на което от 11 декември 1947 г. е Цола Драгойчева. По този начин на играчите е осигурена професия и постоянно заплащане, което е един от основните проблеми на футболистите между двете световни войни. Този факт има още по-голяма тежест в момент, в който купонната система е в сила. Бъдещият министър на промишлеността Атанас Димитров и ръководещият МВР в периода 1949 – 1951 г. Руси Христовоз също са сред ръководителите на партийно ниво, които помагат в трудните времена на „Левски“²³.

Допълнителен престиж за тима донася и победата му в първото издание на Купата на Съветската армия (тогава Купа на Червената армия). Самата надпревара е организирана след първото посещение на съветска младежка делегация в София на 8 март 1945 г. Тогава от името на Централния дом на Червената армия тя подарява кристална купа, за която да се състезават отборите от цяла България. С организацията на надпреварата се заема Народният съвет по гимнастика и спорт (НСГС). До финала в анонсирания като „най-масов футболен турнир в страната“ на 6 май 1946 г. достигат „Левски“ и „Черноломец“ (Попово). Всъщност „Черноломец“ е името на спортната секция в града, а футболният отбор е кръстен на местния комунистически деец Стамо Костов. Под проливния дъжд на стадион „Юнак“ „Левски“ без проблеми печели с 4:1 и получава ценното отличие от председателя на НСГС ген.-лейт. Тодор Тошев²⁴.

За всички тези промени официозната преса, включително новосъздаденият „Народен спорт“, появил се на мястото на закрития най-голям спортен вестник в царска България „Спорт“, пишат с необходимия апломб и в повечето случаи тактично премълчават затрудненията, с които се сблъсква новата власт в усилията ѝ за овладяване на тази сфера. Това обаче не важи за опозиционния печат и най-вече за органа на БРСДП (о) „Свободен народ“. Именно от негова дописка става ясно, че за да сменят старите управници, от Министерството на пощите, телеграфите и телефоните определят всички пощенски служители за членове на клуба, поради което е осигурено мнозинството в събранието. „Отново ще станем свидетели на „свободни“ избори, както това се случи в „Чавдар“ и „Септември“, с ирония отбелязва изданието²⁵.

Като цяло БРП (к) проявява доста по-голяма инициатива към най-популярния спорт в страната, за разлика от политиката на правителствата преди 1944 г. Тогава проблемите на спорта, и на футбола в частност, са прехвърлени към Министерството на народното просвещение, което твърде рядко обръща внимание на поетите задължения. Водеща тенденция в структурирането на футбола в страните отсам „Желязната завеса“ е следването на съветския модел за обвързването на клубовете с определени ведомства и в някои случаи цялостно

²³ Нойков, С. С. „Левски“ по дългия път... , с. 90.

²⁴ Милчев, С. По хребета на българския футбол... [Ч. I], с. 163 – 165.

²⁵ Свободен народ, № 50, 16 март 1946, с. 3.

зачеркване на традиционните клубове отпреди войната. Като първостепенна задача се очертава създаването на отбори на местното МВР и армията, по подобие на съветските „Динамо“ и ЦДКА, които през 40-те години се намират на върха на международния си авторитет. В Румъния армейски отбор вече съществува от 7 юни 1947 г. под името Армейска спортна асоциация – АСА, като указът за учредяването му е подписан от министъра на отбраната Михаил Ласкър²⁶. Проблемът е, че сред основателите му има кралски офицери, поради което година по-късно името му е сменено на ЧСЧА (Централен спортен клуб на армията), преди през 1950 г. да се утвърди крайното ЧЧА (Централен дом на армията). Новият отбор веднага бива вкаран в елита малко след основаването си в период, в който все още няма привлечени футболисти²⁷. Тимът, който впоследствие ще бъде известен като „Стяуа“, веднага получава своя антагонист в лицето на „Динамо“ (Букурещ), появил се на 14 май 1948 г. след обединението на „Унирея Триколор МАИ“ и „Чоканул“. В Югославия с идеята за създаване на армейски отбор се заема лично партийният ръководител Йосип Броз – Тито, който иска да премести в Белград спечелилия международен авторитет хърватски „Хайдук“. Отказът на клуба от Сплит да приеме решението му не само не е съпроводен със санкции, но и той започва да получава привилегиите на хърватски армейски клуб²⁸. На 4 октомври 1945 г. все пак е създадено Югославско спортно дружество „Партизан“, като сред неговите основатели са висши офицери от Югославската народноосвободителна армия (ЮНОА) като Светозар Вукманович – Темпо, Коча Попович и Ратко Вуйович. Негов съперник е „Цървена звезда“, който скоро придобива славата на приближен до тайните служби УДБ. Легендата на „Цървена звезда“ Райко Митич свидетелства, че Тито е бил известен като поддръжник на армейските „Хайдук“ и „Партизан“, докато „Цървена звезда“ и „Динамо“ (Загреб) не са го интересували²⁹. „Цървена звезда“ и „Партизан“ скоро заменят в предпочитанията на феновете най-популярните клубове преди войната „Югославия“ и БСК, докато в Румъния появата на „Стяуа“ и „Динамо“ слага край на периода без изявени водещи отбори, с който се характеризира футболът в страната преди това.

За разлика от съседните държави, България запазва най-популярните клубове „Левски“ и „Славия“, като в същото време възприема съветския двуполусен модел с отбори на полицията и армията. През 1947 г. най-старият регистриран клуб в България – „ФК 13“ се обединява с тима от квартал „Лозенец“ – „Раковски“, под името „Раковски“ ФК. Впоследствие новото формирование прераства в цяло спортно дружество, включващо Българския тенис клуб (БТК), най-старата спортна организация в България – „Юнак“, и туристи-

²⁶ **Oprışan**, С. Steaua – legende unei echipe de fotbal. Bucuresti, 2008, p. 15 – 26.

²⁷ Ibid.

²⁸ За отношенията Тито – „Хайдук“ вж.: Arhiv predsednika republike, KM, V-4/5.

²⁹ **Јоцић**, Б. Рајков пут до Звезда. Београд, 2009, с. 112.

ческото дружество „Планинец“, приемайки името „Спартак“. То минава под шапката на МВР и обединява целия тогавашен Благоевски район на столицата³⁰.

Като първообраз на отбора на армията се приема споменатият вече „Чавдар“, получил името си от едноименния партизански отряд, който помага при установяването на властта на Отечествения фронт в Ихтиманско, Ботевградско, Пирдопско и Софийско. Това е, както е засвидетелствано в тогавашната историография, „първия в нашата нова история универсален спортен клуб“³¹. За негов пръв председател е избран младежкият деятел, впоследствие министър на външните работи, Иван Башев. В ръководството му влиза синът на бившия вече регент проф. Тодор Павлов – Асен, който е бил футболист на „Шипка“ и „АС 23“. За почетен председател пък е обявен ген. Владимир Стойчев. В началото на 1948 г. „Чавдар“ отправя покана за обединение към един от реномираните софийски отбори преди войната – „Спортист“, кв. „Хаджи Димитър“, но такова е отказано. Новият председател на дружеството подполк. Иван Мирски не се обезкуражава и в продължение на два месеца води преговори с колегата си от „Септември“ Петър Михайлов. Така на 4 май 1948 г. от 17 ч. в Концертната зала на Централния дом на войската след съвместно заседание на управителните съвети на двата отбора се стига до обединението им в „Септември при ЦДВ“. За председател на новата организация е обявен ген.-м. Боян Българанов, а почетен такъв става министърът на Народната отбрана ген.-лейт. Георги Дамянов. Обединителният протокол е подписан на 5 май в 11 ч. в кабинета на новия началник ген.-м. Българанов³².

Въпреки оформянето на тези два съперника, ролята на голямо спортно дерби изпълняват мачовете на армейския клуб срещу традиционния „Левски“. За това допринася както спечелената от „Септември при ЦДВ“ шампионска титла през 1948 г. (победа с общ резултат 4:3 срещу „сините“), така и финалите за Купата на Съветската армия между двата отбора през 1949 и 1950 г. И в двата случая се стига до трети мач, в който „Левски“ печели. Всъщност първият мач между съперниците е на 5 май 1948 г. – датата, на която е основан „Септември при ЦДВ“. В него „сините“ побеждават новосформирания си съперник с 1:0. Въпреки че треньор на тима е легендата на „АС 23“ Любомир Ангелов – Старото, най-голямото постижение на „Спартак“ е второто място през 1951 г. Тогава отборът на милицията става първият тим в историята на европейските шампионати, който завършва сезона без загуба (14 победи и 8 равни), но въпреки това не е шампион³³. В първите години след своето ос-

³⁰ Аврамов, Л., Боцев, С., Олянов, Р., Николов, А., Павлов, А. Петдесет години футбол в България. София, 1960, с. 85 – 86.

³¹ Пак там, с. 76.

³² Манов, А., Пенев, Д. Това е ЦСКА с. 10 – 12.

³³ Милчев, С. По хребета на българския футбол. Ч. II (1949 – 1968 година). София,

новаване „Спартак“ така и не успява да събере сериозна подкрепа от привържениците и остава далеч от популярността и функциите, които изпълнява за съветския футбол неговият съименник от Москва.

Копирането на системата на СССР намира своето най-явно проявление във футбола чрез т. нар. доброволни спортни организации (ДСО). Началото е поставено с решението на ЦК на БКП от 29 август 1949 г. „За състоянието на физкултурата и спорта и задачите на партията в тази област“. Документът носи най-вече програмен характер и визира основните проблеми на българския спорт, без обаче да предлага конкретни мерки за тяхното решаване. На 19 септември Републиканската секция по футбол преустановява първенствата на „А“ РФГ след два и „Б“ РФГ след четири изиграни кръга поради предстоящи реорганизации. От своя страна, Народният физкултурен съюз свиква национална конференция, като едно от първите ѝ решения е да преустанови досегашната му дейност. Върховният комитет за физкултура и спорт към Министерския съвет със съгласието на Общия работнически професионален съюз, МНО, МВР и Комитета за наука, изкуство и култура решава да бъдат изградени на базата на досегашните спортни дружества шест Доброволни спортни организации на производствен и ведомствен принцип. Четири от тях са към профсъюзите:

- „Динамо“ (на пощенците, продоволствениците, текстилците, тютюнопродавците, граfiците и кожообработващите работници);
- „Енергия“ (на транспортните работници, металиците, електроработниците, химиците и миньорите);
- „Червено знаме“ (на административните служители, културно-обществените, театралните, музикалните и просветните дейци, здравно-хигиенните работници и работниците по кредита и размяната);
- „Строител“ (на трудослужещите в Трудови войски, строителните, земеделскостопанските, горските и дърводелските работници).

Към МВР се учредява Доброволна спортна организация (ДСО) „Спартак“, а към Отдела за висше образование на Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК) – „Академик“. Реорганизацията не засяга военните отбори, като освен „Септември при ЦДВ“, това са ВВС (София), „Ботев“ (Пловдив) (станал „Ботев при ДНВ“) и „Ботев“ (Варна) (впоследствие преименуван на „Черно море“). По-късно изникват и други ДСО: „Локомотив“, „Ударник“, „Септември“, „Урожай“. Интересно е създаването на ДСО „Червена звезда“ към Съюза на съветските граждани в България. Неговото формиране става след съгласуване с посолството на СССР в София и в правилника му е записано, че съветските граждани могат да членуват и в други ДСО по тяхно желание, а българските нямат право да са членове на „Чер-

вена звезда³⁴. За финал Бюрото на Върховния комитет за физическа култура и спорт решава, че първенството ще се играе по утвърдената в СССР система пролет – есен, вместо по наложилата се в почти цяла Европа есен – пролет³⁵. Реформата се явява естествено продължение на Закона за физическата култура и спорта в Народна република България от 22 януари 1948 г. Съгласно него се създава споменатият Върховен комитет за физическа култура и спорт (ВКФС) единен ръководен орган за провеждане на държавна политика в областта на физическата култура и спорта, на когото са подчинени отделните регионални структури³⁶.

По отношение на Доброволните спортни организации тогавашните ръководители правят една генерална грешка. Сама по себе си тази система има своята логика и действа безотказно в СССР, но на ниво заводски и работнически футбол. Колкото и привидно да се спазват принципите на аматьорския спорт в България, този ход може единствено да навреди на местния футбол. Изискването за шест ДСО в един град има резон за областните центрове и най-вече за София, но практически унищожава футбола в по-малките населени места. Тенденцията за окрупняване на множеството малки отбори в един боеспособен градски тим е изоставена и се стига до безразборно разпръскване на местните играчи. В някои градове, като Дупница, Перник и Ловеч, част от ДСО-тата съществуват единствено на хартия, тъй като практически не е налице необходимият демографски потенциал за тяхното попълване. На този фон идеята за промяна на системата към пролет – есен изглежда наистина отлична. Тук заимстването от съветския опит не е сляпо копиране, тъй като в досегашните шампионати от 1924 г. дотогава само в периода на Националната дивизия (от сезон 1937/1938 до 1939/1940 г.) се играят мачове по схемата есен – пролет. Точно както в съветския случай, и тук причината за налагането на пролет – есен са тежките климатични условия през зимата, като акцентът в България пада върху лошото състояние на терените през последните месеци на годината. Системата на ДСО е въведена във всички социалистически страни, като тя дава сходни резултати навсякъде. Пример за това е Чехословакия след 1953 г., където основната цел е облагодетелстването на армейския „УДА“ (Прага), ръководен от министъра на отбраната и зет на партийния и държавен ръководител Клемент Готвалд – ген. Алексей Чепичка³⁷.

Очаквано реорганизацията донася единствено хаос сред футболния календар. „Левски“ е обединен с третодивизионния „Продоволственик“ в ДСО „Динамо“, „Торпедо“ събира в едно „Локомотив“ и третодивизионните „Ме-

³⁴ ЦДА, ф. 136, оп. 10, а. е. 2010, л. 4.

³⁵ Милчев, С. По хребета на българския футбол... [Ч. П], с. 19.

³⁶ Гяурски, М. Провалената съветизация на българския спорт (1944 – 1957 г.). – В: XVII Кюстендилски четения 2010 г. Провалите в историята. София, 2012, с. 248.

³⁷ Zapotocky, V. Temne stiny fotbalu. Brno, 2009, p. 65 – 66.

талик“, „Динамо“ (бивш „Бенковски“) и „Химик“, а за формирането на столичния „Академик“ се събират играчи от разформирова̀ни отбори в „Б“ РФГ³⁸. Налага се да се изиграят квалификационни турнири в София, Пловдив, Варна, Плевен и Дупница за попълване на местата в „А“ РФГ. В столицата се провежда надпревара с 8 отбора, които се борят за 5 вакантни места. В крайна сметка те са заети от „Динамо“, „Торпедо“, „Червено знаме“, „Строител“ (по-късно „Славия“) и „Академик“. Извън елита остава армейският „Септември при ЦДВ“. Ситуацията се запазва непосредствено преди началото на новия шампионат на 9 март 1950 г. Няколко дни преди неговия старт Бюрото на ВКФС взема решение „с оглед направената реорганизация на физкултурната дейност във войската“. Мястото на пловдивския „Ботев при ДНВ“ се заема от сборен отбор на всички армейски клубове, наречен „Народна войска“. По същество това е отборът на „Септември при ЦДВ“, към когото е добавен единствено вратарят на пловдивчаните Георги Кекеманов. Така по административен път столичният клуб е върнат в „А“ РФГ, а провинциалните армейски отбори са пратени в окръжните групи³⁹.

Своеобразният реванш за толерираното положение, в което е поставен отборът на МНО, идва само броени дни след смъртта на Йосиф Сталин на 5 март 1953 г. Тогава в започналото първенство на „А“ РФГ се включва и сборен отбор на София, по същество националният отбор. Основната цел е по-добра подготовка за предстоящите световни квалификации за Мондиал '54. Тъй като по това време тенденцията е 10 от 11 национали да са от тогавашния Отбор на Софийския гарнизон (ОСГ), то „армейците“ са принудени да играят в първите кръгове със своите резерви. В края на май сборният отбор е изваден, но загубените срещи оказват своето негативно влияние и ОСГ завършва на точка зад „Динамо“⁴⁰.

Може би най-голямата жертва на експериментите в първите години след 9 септември 1944 г. се оказва националният отбор. Въпреки че участват и в трите издания на Балканската (прераснала в Балканска-средноевропейска) купа и записват престижни победи срещу Чехословакия и Унгария, играчите на представителния български тим не оправдават големите очаквания към тях. Поради това през 1951 г. е решено те да не изиграят нито един международен мач, докато клубните тимове участват в едва 21 срещи с чуждестранни съперници през същата година⁴¹. На този фон представянето срещу СССР на олимпийските игри в Хелзинки '52 е повече от достойно (загуба с 1:2 след продължения), въпреки че в съседна Югославия не са убедени, че нещата са се решили само на терена. Хумористичният вестник „Йеж“ пуска карикатура,

³⁸ Милчев, С. По хребета на българския футбол... [Ч. I], с. 19.

³⁹ Минков, Р. 100 години ФК „Ботев“ (Пловдив)..., с. 54.

⁴⁰ Милчев, С. По хребета на българския футбол... [Ч. I], с. 57 – 58.

⁴¹ Пак там, с. 306.

в която българският вратар Апостол Соколов казва на радващите се съветски футболисти: „Благодарете на мен, че пузнах втори гол, иначе всички щяхте да отидете в Сибир“⁴².

В навечерието на олимпийските игри в Хелзинки Министерството на финансите препоръчва на Министерския съвет да не утвърди списъка на ВКФС с българската делегация, тъй като по този начин ще се надвиши с 88 816 лв. предвиденият бюджет от 150 000 лв. Институцията дори излиза с предложение да се спре участието на футболния отбор, тъй като „по жребие следва да играе с тима на СССР на един малък стадион за 4000 души, като не се дава на същите тимове да се срещнат с такива от капиталистически страни“⁴³. В крайна сметка отборът заминава за финландския град Котка, където трябва да се състои срещата със съветските футболисти. Все пак персонални промени са извършени – на мястото на халфа Гаврил Стоянов е включена Серафима Дятчин, която е корепетитор на представителния младежки ансамбъл, взел участие в „концертите, устройвани от привържениците на мира във Финландия“⁴³. Самият председател на ВКФС ген. Владимир Стойчев отбелязва в доклада си, изискващ предоставянето на допълнителни костюми за българската спортна група, че футболистите и боксьорите са добавени последни в делегацията след серия от добри резултати в международни състезания и по внушението на Всесъюзния комитет за физическа култура и спорт в Москва⁴⁴.

Що се отнася до институционалната рамка, футболът остава без самостоятелен ръководен орган, след като функциониралият преди 1944 г. Български футболен съюз бива закрит. През август 1945 г. в Управителния съвет на НСГС биват приети трима деятели, чиято задача е да отговорят пряко за този спорт – Георги Стоянов, Б. Пенчев и Любен Кралев. Реформите продължават и при създаването на Народния физкультурен съюз (НФС) на 22 април 1947 г. В него са включени 10 спорта, сред които е и футболът. Завеждащ Централния футболен комитет е Георги Стоянов, а негови членове са Климент Симеонов, Антон Данев, Кирил Палавеев и др. Към Централния съвет е изграден и Централен спортно-съдийски комитет, направляващ съдийството в съответните спортове, чийто председател е Асен Разпопов. Този преходен период завършва със създаването на ВКФС през юли 1949 г., към когото е формирана Републиканска секция по футбол. Нейният ръководен орган е Бюрото на РСФ, чийто председател представлява секцията пред държавните и общинските органи, както и в международните организации. Към нея са създадени Комисия за деца и юноши, Треньорски съвет, Съдийска колегия, Дисциплинарна комисия, а членове на Бюрото са отговорници за контроло-методическата работа

⁴² Григоров, Д. Бокс и баскет в Букурещ и Белград (или малко историческа чалга). // *Анамнеза*, 2007, № 2, с. 100 – 101.

⁴³ ЦДА, ф. 136, оп. 12, а. е. 2077, л. 1 – 25.

⁴⁴ Пак там, а. е. 2155, л. 8.

и футболните отбори. През юли 1950 г. за председател на РСФ е определен Милен Николов, който е първият партийен кадър, оглавяващ българския футбол. Преди това той е бил завеждащ сектор „Физкултура“ към ЦК на БКП и поставя началото на новия тип функционери, които ще ръководят най-популярния спорт⁴⁵.

Самият ВКФС също се опитва да реши някои от сериозните проблеми пред българския футбол. Те са очертани в статията на Стефан Нойков „Кои са причините за упадък на нашия футбол“, публикувана на 24 ноември 1950 г. в „Народен спорт“. Освен футболисти, треньори и съдии, сред критикуваните от журналиста са и самите членове на РСФ, които правят чести промени в схемата на първенството, отлагат насрочени вече мачове и съставят програмите погрешно. На 11 март 1954 г. е утвърдена Наредба за реда за преминаване на състезатели от една физкултурна организация в друга. Тя е насочена най-вече към колективните спортове, тъй като е изрично подчертано, че при особени случаи за лекоатлети и гимнастици не се изисква разрешение на ВКФС за подобни трансфери. Останалите казуси се разглеждат в срок от 15 дни, като молбите, свързани с промяна на месторабота или учебно заведение, се подават два пъти годишно (1 май – 30 юни и 1 декември – 1 февруари)⁴⁶. Първото решение на ВКФС, насочено изцяло към футбола, е от 18 март 1954 г. и носи наименованието „Подобряване състоянието на футбола в НРБ“. С изключение на констатацията, че най-популярният спорт в страната се практикува от 112 000 трудещи се, то не успява да помогне с конкретни мерки за решаване на наболелите проблеми⁴⁷. На сравнителната самостоятелност, която РСФ има, е сложен край със създаването на Българския съюз за физкултура и спорт (БСФС) през 1957 г. Всички досегашни секции преминават в структурата на новия съюз, но в чл. 30 от устава му изрично е отбелязано, че техните решения и правилници трябва да бъдат съгласувани с БСФС, с което и чисто юридически РСФ става зависим от новия ръководен спортен орган⁴⁸.

Въпреки множеството реорганизации, направени във футбола в началното десетилетие на социалистическа България, този спорт се е ползвал с редица привилегии в сравнение с останалите. За това свидетелства писмо до Министерския съвет от 13 октомври 1948 г. от министър, подписващ себе си като ЕК (в тогавашното правителство на Георги Димитров нито един министър не отговаря на тази абревиатура). В него се отбелязва, че „във футбола, на практика липсва разграничение между професионализма и любителството“ и че „ръководното начало е спечелването на състезанията, а не подготовка-

⁴⁵ Цанев, Д. Председателите/президентите на българския футбол. София, 2017, с. 89 – 104.

⁴⁶ ДА – Велико Търново, ф. 146, оп. 3, а. е. 102, с. 121 – 122.

⁴⁷ Пак там, л. 170.

⁴⁸ Цанев, Д. Председателите/президентите..., с. 116.

та на футболистите за служба на народа и родината“. Софийските дружества „Септември при ЦДВ“, „Спартак“, „Славия“, „Левски“ и „Локомотив“ са обвинени, че зачисляват по-добрите футболисти към съответното ведомство, а играчите получават заплата, без да работят. Освен това те са зачислени на храна към различни ресторанти за сметка на дружеството, а преди състезания са били изпращани на почивка. „Локомотив“ се обвинява, че заплаща на футболистите си по 1500 лв. след всеки мач, а „Септември при ЦДВ“ прави това, подарявайки им по един костюм. Всичко това е за сметка на останалите спортни тимове на съответните дружества⁴⁹.

Тенденцията е отчетена и на заседание на Колегиума на МВР от 5 февруари 1954 г., в което се обсъжда състоянието на ДСО „Спартак“. В него се казва, че досега се е обръщало внимание само на футбола, а силите трябвало да се хвърлят към другите спортове като ски, стрелба, плуване и пр.⁵⁰ За приоритетното финансиране на футболната секция говори и финансовият отчет на ДСО „Ударник“ за 1955 г. За 22 състезатели (18 офицери и 4 старшини) са похарчени 362 300 лв., както и още 10 000 за изиграването на 3 международни срещи. Това са далеч по-големи разходи от тези за секциите по лека атлетика (246 100) и волейбол (262 000), които са с приблизително равен или по-голям състав (съответно 26 и 22 спортисти)⁵¹.

Статуквото в българския футбол става известно в чужбина благодарение на Николай Леонидович Игнатиев – внук на руския граф Николай Игнатиев, чийто подпис стои под Санстефанския мирен договор от 3 март (19 февруари стар стил) 1878 г. След Втората световна война той е сътрудник на редица френски издания за България и преводач-коректор на излизания на френски правителствен официоз „La Bulgerie libre“ („Свободна България“). В един свой материал той споменава за практиката да се заплаща на футболистите на „Спартак“ (Плевен). Това става повод да бъде обвинен в „спортен шпионаж“, заради което получава присъда между 20 и 30 години „строг тъмничен затвор“⁵².

Ситуацията в България обаче по нищо не се различава от тази в останалите социалистически държави. На свое заседание непосредствено след скъсването на Тито със СССР, дошло в резултат на изключването на Югославската комунистическа партия от Коминформбюро през юни 1948 г., Физкултурният съюз на Хърватска отбелязва, че предвидените от Югославския футболен съюз 8000 динара за храна на играчите „са повече от заплатата на хилядите работници в страната, а тези, които получават тази помощ, не работят“⁵³. Специално създадена комисия към Централния комитет на Комунистическата

⁴⁹ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 1, оп. 1, а. е. 606, л. 21 – 22.

⁵⁰ Пак там, оп. 2, а. е. 112, л. 2.

⁵¹ ЦДА, ф. 136, оп. 20, а. е. 20, л. 11.

⁵² **Бочев**, С. Белене. Сказание за концлагерна България. София, 2003, с. 33 – 34.

⁵³ HR-HDA-1176 – 3.4 – 16.

партия на Хърватия излиза с доклад на 10 декември 1950 г., в който са посочени „някои негативни прояви в спорта“. В него се казва, че „професионализмът е една от най-сериозните прояви в нашия спорт, която се развива все повече“ и че цената, за която клубовете успяват да привлекат добър играч, е между 80 000 и 100 000 динара. Изброени са редица прояви в тази насока от страна на „Динамо“ Загреб. За спечелената титла на страната от юношите всеки от призьорите получава по един часовник, а за периода януари – август 1950 г. клубът е дал 1 260 000 динара на футболистите си под формата на стипендии, помощи и др. Не е пропуснат и битовият аспект – на играчите Звонко Стърнад и Дионизийе Дворнич са дадени комбинирани стаи, които са изцяло обзаведени за сметка на „Динамо“, а треньорът Бернард Хюгъл получава 10 000 динара, за да закупи кухненско обзавеждане, подsigурено му от клуба. Подобни действия не са изключение и на национално ниво, като според доклада за победата си над Франция националите на Югославия получават по 25 000 динара – било на ръка, било чрез купони, които могат да бъдат използвани в дипломатическия магазин⁵⁴.

Както вече бе отбелязано, въпреки наличието на отбор на милицията в лицето на „Спартак“ (София), основният конкурент на армейския ЦДНА⁵⁵ е традиционният „Левски“. Съперничеството между двата тима става напълно равностойно едва след обединението на „сините“ със „Спартак“ през 1969 г., а дотогава големият им съперник има подчертано превъзходство в директните двубои и титлите. Ситуацията в българския футбол непосредствено след обединението на „Левски“ и „Спартак“ с цел засилване на конкуренцията е описана подходящо в един от *Задочните репортажи за България* на писателя емигрант Георги Марков: „Футболът беше добре прикрит повод човек да изрази своята ненавист към режима. Разполагайки с власт да правят каквото си искат, другарите създадоха отбора на ЦСКА, който трябваше да бъде символ на партийна непобедимост. Това естествено тласна огромната маса футболни зрители към „Левски“, който логично се превърна в символ на стара България. Мачовете между двата отбора бяха истински войни. Спортът се командуваше от военните и те взимаха мерки да подsigурят падането на „Левски“. По игрищата често можеха да се видят сблъсквания, които в основата си бяха политически. И досега ми е пред очите един юначен хлапак от Коньовица, когото милицията се опита да измъкне от стадиона по време на мач и който просна на земята половин дюзина милиционери. Преди друг мач на тези два отбора майорът от МВР, който ръководеше охраната на стадиона, събра всички, които трябваше да пазят реда, и им дръпна една реч, в която най-важен

⁵⁴ Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945 – 1952. Vol. 2. Zagreb, 2005, p. 583 – 584.

⁵⁵ През целия период на своето съществуване ЦСКА многократно мени името си, но в периода на своята най-голяма хегемония (1954 – 1962) носи наименованието ЦДНА.

беше пасажът: „Днес играят нашите срещу буржоазно-капиталистическата сбирщина на „Левски“. Ние ще докараме цяло поделение. Ако някой от ония се надигне, то веднага го приберете.“ За еволюцията на стиловете може да се съди от факта, че години по-късно популярността на „Левски“ бе ликвидирана по най-безобидния начин – направиха го отбор на Държавна сигурност⁵⁶.

Съпоставяйки гледната точка на Георги Марков със спортно-техническите резултати, можем да обобщим, че 60-те години в комплексен план са най-успешният период в историята на българския футбол. През 1962 г. националният отбор за първи път се класира за Световно първенство (Мондиала в Чили), като впоследствие попада и сред отборите – финалисти на Мондиал '66 в Англия и Мондиал '70 в Мексико. През 1968 г. е достигнат четвъртфинал на Европейско първенство, а през същата година футболистите играят финал в олимпийския турнир в Мексико, загубен с 1:4 от Унгария след спорно съдийство на съдията Диего де Лео и три изгонвания за български играчи. Година по-рано ЦСКА е на полуфинал в турнира за Купата на европейските шампиони (КЕШ), а „Славия“ стига до същата фаза в Купата на носителите на национални купи (КНК). Нападателят Георги Аспарухов дели 8-о – 10-о място в най-престижната индивидуална класация в Европа – „Златната топка“, на френското списание „Франс футбол“, а освен него в челната десетка в този период са поставяни Иван Колев и Петър Жеков. През споменатото десетилетие шампиони на България стават ЦСКА, „Левски“, „Спартак“ (Пловдив), „Ботев“ (Пловдив) и „Локомотив“ (София), което говори за равностойния характер на първенството. Тези успехи, превърнали България в една от най-бързо развиващите се европейски футболни сили, сякаш остават незабелязани от партийното ръководство.

В своята реч „Физическата култура и спортът – всенародно движение“ по повод II конгрес на БСФС през 1962 г., Тодор Живков ясно подчертава, че партията гледа на физкултурното движение „като извънредно важен фактор за комунистическото възпитание на народа“⁵⁷. По отношение на високото спортно майсторство се отчита общо изоставане, като единствените конкретни примери са, че „нашите баскетболистки на международни срещи се представят сравнително добре“ и „само постиженията на борците, колкото и те да са високи, не са достатъчни за спортната чест на България“⁵⁸. Тази грешка е поправена в решението на Политбюро от 2 септември 1969 г. „За по-нататъшно масовизиране на спорта и повишаване на спортното майсторство“. В него се отчитат добрите представяния на балкански, европейски и световни първенства на борци, футболисти, шахматисти, боксьори и гребци. Програмният документ предвижда съсредоточаване на усилията върху трите основни

⁵⁶ Марков, Г. Задочни репортажи за България. София, 1990, с. 71.

⁵⁷ Живков, Т. Избрани съчинения. Т. 8. София, 1975, с. 66.

⁵⁸ Пак там, с. 78 – 79.

олимпийски спорта – лека атлетика, плуване и гимнастика, както и вземане на „енергични мерки за издигането на световно равнище на волейбола, баскетбола и футбола“⁵⁹.

Най-популярният спорт в същото време се сдобива с нов ръководен орган, след като през март 1962 г. РСФ се преобразува в Българска федерация по футбол (БФФ). Идеята е на зам.-председателя на Бюрото на РСФ и бивш председател на ДФС „Академик“ Недялко Донски, който изхожда от принципа, че всички страни – членки на ФИФА, са представяни от съюзи или федерации. Промяната на името не донася промяна на структурата, тъй като БФФ продължава да работи на база на правилниците на БСФС, а не са редки случаите, в които висшият спортен орган пряко се намесва в работата на футболния. Такъв е случаят с реформите в началото на 1969 г., имащи за цел обединението на някои от водещите физкултурни дружества. По думите на председателя на ЦС на БСФС Трендафил Мартински се налага „пълно обединение на силите, средствата и кадрите на физкултурните дружества, за да станат те мощни дружества“⁶⁰.

В резултат на тази реорганизация ЦСКА се обединява с втородивизионния „Септември“ под името ЦСКА „Септемврийско знаме“, „Левски“ – със „Спартак“ (София) и „Спортист“ (Кремиковци) под името „Левски – Спартак“, а най-странно е сливането на „Славия“ и „Локомотив“ – съотв. трети и четвърти по сила софийски отбори, под името „ЖСК-Славия“. Подобни промени се правят и в други градове: „ЖСК-Спартак“ – във Варна, „Кракра“ – в Перник, „Димитровград“ – в едноименния град, и др.⁶¹ Две години по-рано „Ботев“, „Спартак“ и „Академик“ (Пловдив) се обединяват под името „Тракия“. По този начин „Ботев“ се връща под опеката на армията, след като през 60-те години той е отбор на Комбината за цветни метали (КЦМ), в резултат на разформироването на военните дружества в провинцията по решение на МНО⁶². Идеята за създаването на по-конкурентни дружества посредством обединенията спомага за издигане на нивото единствено на „Левски – Спартак“. „Тракия“ така и не може да постигне сериозен успех извън турнира за националната купа до 1982 г., когато „Спартак“ се отделя като самостоятелен клуб. Вариантът „ЖСК-Славия“ пък съществува само две години, след като през юни 1971 г. подписка с хиляди имена на работници от Локомотиво-вагонния завод „Георги Димитров“ бива предадена от министъра на транспорта Григор

⁵⁹ Сборник от решения на Политбюро и Секретариата на ЦК на БКП за развитието на физическата култура и спорта в НРБ. София, 1986, с. 36 – 51.

⁶⁰ Цанев, Д. Председателите/президентите..., с. 140 – 152.

⁶¹ Момчилов, К. Българските футболни първенства 1924 – 2003. София, 2003, с. 60 – 62.

⁶² Бешев, С., Георгиев, Г., Дамянов, Н. Елитният пловдивски спорт – имена, факти, събития. Пловдив, 2011, с. 188.

Стоичков лично на Тодор Живков – безпрецедентен акт за периода, с искане дружество „Локомотив“ да бъде отделено от „Славия“⁶³. Тези факти показват, че сред привържениците на обединените дружества и тези на противниците им, недоволни от подсилването на едни за сметка на други, тлее сериозно напрежение, което всеки момент може да намери своето проявление.

На 22 март 1970 г. това се случва по време на гостуването на „Левски – Спартак“ в Стара Загора на „Берое“ в мач от първенството. Сякаш по ирония на съдбата на трибуните присъства министърът на вътрешните работи Ангел Солаков, известен като отявлен фен на „Левски – Спартак“. Две минути преди края при резултат 1:0 в полза на „Берое“ столичани бележат гол чрез Добромир Жечев. Домакините протестират, че при попадението е извършено нарушение срещу вратаря Тодор Кръстев, но съдията Георги Трендафилов посочва центъра. Нападателят на „Левски – Спартак“ Александър Костов показва неприлични жестове на старозагорските фенове, в резултат на което те започват да хвърлят бутилки към терена. Част от тях търсят саморазправа със Солаков, който с помощта на милицията успява да напусне стадиона. Дори тази безпрецедентна атака срещу неин висш ръководител не подтиква БКП да се намеси директно във футбола, а вместо това потърпевшите трябва да внушат на ЦС на БСФС да извади „Берое“ от „А“ РФГ. Разбира се, инцидентът бива прикрит от главната спортна организация и като причини за радикалната мярка пред обществеността се посочват невъздържаното поведение на феновете и местният шовинизъм, изразяващ се във възгласите „Светът е „Берое!“.

Треньорът на старозагорския тим Атанас Ковачев – Кълвача бива лишен от права до живот, като за това натежава и фактът, че синът му емигрира в САЩ. Местни партийни дейци, като първият секретар на Окръжния комитет Христо Шанов, Вълчо Найденов и Стою Неделчев – Чочоолу, разговарят лично с Тодор Живков за отмяна на наказанието, но той отказва да се намеси в чужди проблеми. Дори списание „Партиен живот“ осъжда решението на ЦС на БСФС, наричайки тези, които са го взели, „о, неразумни люде!“⁶⁴, но то така и не бива променено⁶⁴. Самият Ангел Солаков години по-късно отрича след мача да е имало каквито и да било ексцесии, като по неговите думи група от няколкостотин души, които протестирали срещу отбелязания гол, били разгонени само от един милиционер с куче. Според него решението е било взето под натиска на секретаря на ЦК на БКП Борис Велчев, който е бил и отговорник за спорта в Политбюро⁶⁵.

⁶³ Милчев, С. „Локомотив“ (София)... , с. 159.

⁶⁴ Кожухаров, А., Кръстев, Н., Лесингеров, В. и др. Светът е Берое. Стара Загора, 1994, с. 24 – 27.

⁶⁵ Солаков, А. Председателят на КДС разказва. София, 1993, с. 66 – 67.

ОФИЦИОЗНАТА СТАТИЯ „ДОКОГА ЩЕ СЕ ТЪРПЯТ НЕДЪЗИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ФУТБОЛ?“ (1970) И НЕЙНИЯТ ОТЗВУК

В подобна отровна атмосфера националният отбор се подготвя за участието си на Мондиал '70 в Мексико – неговото трето поредно Световно първенство. Преди началото на шампионата българите са сочени от специалистите като една от потенциалните изненади, а треньорът на Мароко Благое Видинич дори прави смелата прогноза, че те ще играят на финала. Българската преса бива обнадеждена от добрите резултати в контролите и заглавия като „Нашият отбор трябва да се класира не само за четвъртфиналите, но и да отиде по-високо“ не са рядко срещано явление. Самата подготовка обаче не предразполага към подобен оптимизъм, тъй като „научните ръководители“ към националния тим успяват да убедят селекционера Стефан Божков да качи тима на високопланинската база „Белмекен“, за да може той да се приспособи към високата надморска височина, която го чака в Мексико. Никой обаче не съобразява, че докато в планината до края на май има сняг, в Северна Америка националите ще бъдат посрещнати от топло време и ниска влажност, поради което подготовката е изцяло неефективна⁶⁶. Когато пристигат в Мексико, играчите тренират по два пъти на ден, докато останалите европейски отбори избягват големите натоварвания при тези високи температури, а ограничението за пиене на вода окончателно изцеждат техните сили. Поради това те записват едва една точка от мачовете си срещу Перу (2:3), ФРГ (2:5) и Мароко (1:1), въпреки че и в трите случая повеждат в резултата. Особено болезнено е поражението от южноамериканците, които, въпреки че изостават с 0:2, се възползват от изчерпването на физическите сили на своя съперник и впоследствие посвещават победата на жертвите на опустошителното земетресение, разтърсило страната два дни преди мача – на 31 май 1970 г.

Броени часове след приключването на последния мач в групата, на първа страница на „Работническо дело“ излиза уводна статия под заглавие „Докога ще се търпят недъзите в българския футбол?“. В нея категорично се заявява, че участието на националния отбор в Мондиал '70 „се превърна в горчиво разочарование, придружено с основателно възмущение“. Статутът на футбола като най-популярен спорт бива атакуван с аргумента, че той се е превърнал в „галено дете“, а някои играчи – в „цехови майстори“ и „звезди“, чието разглеждане ги тласка към „грубо нарушаване на дисциплината и социалистическия морал“. Въпреки че оставя анализите за провала на специалистите, статията предварително ги насочва към потенциалните виновници. Това са треньорите, които „не притежават квалификация за творчески подход към подготовката на футболистите, и дружествата, които трябва да бъдат „лаборатория за

⁶⁶ **Пайташев**, Р. История на световните първенства. София, 2006, с. 152.

млади, талантиливи и скромни състезатели⁶⁷. Сред отговорните за състоянието на българския футбол се посочват съдиите, ръководителите на БФФ, ЦС на БСФС и медиите, които не контролират и не направляват правилно спортната информация. Изненадващо се признава и фактът, че „най-отговорни ръководители, в това число и министри, генерали, ръководители на ведомства, окръжни дейци и други, безотговорно се бъркат, дават „указания“, подменят треньорите и специалистите“, с което влияят негативно на целия футбол. В заключение се констатира, че са необходими „по-смели и радикални изводи, за да се преодолеят недъзите на българския футбол“⁶⁷.

Само ден по-късно материалът бива препечатан във вестник „Народна младеж“⁶⁸, а на 15 юни той е на страниците на „Отечествен фронт“⁶⁹ и „Народен спорт“⁷⁰. Въпреки характера си на осъдителна статия, която констатира лошото положение в българския футбол, без да дава конкретни препоръки за излизане от него, написаното без съмнение е вдъхновено от редовете на ЦК на БКП и довежда до кадрови промени сред футболните ръководители. Оглавяващият БФФ Недялко Донски бива освободен от поста, както и от позицията си на заместник-председател на БСФС. По предложение на завеждащия секция „Физкултура и спорт“ Иван Николов и отговарящия за Организационния отдел към ЦК на БКП Съботин Генов на негово място е назначен Данаил Николов, който е ръководител на студентско дружество „Академик“⁷¹. Тези промени не са отразени в нито един от споменатите вестници. Вместо това „Работническо дело“ публикува откъси от писма на свои читатели, които подкрепят намесата на БКП в българския футбол.

Назидателният тон срещу националите е повторен от „група привърженици от Михайловград“, според които „нашите борци, нашите състезателки по художествена гимнастика високо държат българското знаме и ние се гордеем с тях, а нашите футболисти ни карат да се червим от срам заради тях“. В преобладаващата част от писмата се отбелязва, че „в уводната статия на „Работническо дело“ правилно и задълбочено се правят оценки за слабостите и ниското равнище на идейно-възпитателната работа със състезателите в дружествата и националния отбор“. Освен това се призовава ЦС на БСФС, БФФ, физкултурните дружества, съдиите и състезателите „да се отнесат към посочените в статията недъзи на българския футбол трезво, честно и откровено да ги анализират, смело да пристъпят към ликвидирането им“, за да може спортът на придобие такъв подем, „каквото изисква партийната повеля“⁷². По-

⁶⁷ *Работническо дело*, № 164, 13 юни 1970, с. 1.

⁶⁸ *Народна младеж*, № 139, 14 юни 1970, с. 1.

⁶⁹ *Отечествен фронт*, № 7996, 15 юни 1970, с. 6.

⁷⁰ *Народен спорт*, № 71, 15 юни 1970, с. 1.

⁷¹ **Николов, Д.** Футболът – кукла на конци. София, 2002, с. 9 – 12.

⁷² *Работническо дело*, № 181, 30 юни 1970, с. 3.

добни апели отправя и периодичният печат преди подновяването на сезона в „А“ РФГ, като в тях се отбелязва, че уводната статия „зове към най-сериозен поврат в цялостната дейност, към проветряването на застоялия въздух около нашия футбол“⁷³. Внушения от този тип, макар и с изразните средства на сатирата, прави друг орган на ЦК на БКП – „Стършел“. На първа страница на хумористичния вестник, чийто тираж в най-добрите му години надминава този на „Работническо дело“, се появява карикатура, на която борците се връщат гордо изпъчени с медалите си от големи първенства (в случая Световното първенство в Едмънтън, Канада), докато от футболните се виждат само сенки, промъкващи се в нощта и пристъпващи на пръсти с обувките си в ръка⁷⁴. Ако се вярва на свидетелствата на дългогодишния председател на БСФС Трендафил Мартински, според когото пред домовете на играчи и треньори е била сложена охрана, за да ги спаси от „народната любов“, то подобно завръщане не е никак нелогично⁷⁵.

Първата пряка намеса на БКП в българския футбол може да се разглежда по-скоро като закъснял отговор на случили се вече събития, отколкото като собствена инициатива за промяна на статуквото. Световното първенство в Мексико през 1970 г. е първото, в което всички мачове се предават на живо по телевизията. Поради това обстоятелство е нормално то да се възприеме като възможно най-висока сцена за пропаганда на достиженията на социалистическия спорт, а фактът, че националният отбор няма победа в предишните си две участия на световни финали, е неглижиран заради доброто му представяне в контролите преди шампионата. Затова последното място в групата с едва една спечелена точка няма как да не доведе до разочарование сред обществеността, поради което БКП е длъжна да се намеси в ролята на арбитър, който да сваля напрежението. Случаят от 1954 г., когато в резултат на загубата на Унгария от ФРГ с 2:3 на финала за Световното първенство в Будапеща избухват размирици, които ескалират в превземането на сградата на Националното радио, може и да не е бил известен на партийните ръководители, но те не биха пропуснали възможността да покажат, че БКП е загрижена за състоянието на българския спорт. Това намира своя израз в съвместното заседание на ЦС на БСФС и БФФ във втората половина на ноември, когато се приема програма за развитие на футбола през следващите години.

⁷³ *Народен спорт*, № 76, 27 юни 1970, с. 1.

⁷⁴ Макар в конкретния случай да не заема позиция, през годините „Стършел“ е един от малкото вестници, в които чрез рубриката „Ринг свободен“, съществуваща и до днес, се разкриват проблемите на българския спорт или се критикуват някои явления. За това спомага и фактът, че сатирикът Антон Антонов – Тонич е заемал ръководни постове в българския спорт, включително и в ръководството на футболната секция на „Левски“. За обществените реакции на тези материали вж.: „Отново в гнездото“. 60 години „Стършел“ – юбилеен сборник. София, 2006, с. 47 – 49.

⁷⁵ **Мартински**, Т. Моят живот в спорта. София, 2002, с. 362 – 363.

За голяма част от футболистите Мондиал'70 се оказва последният голям форум в кариерите им, а след смяната на треньора Стефан Божков с Васил Спасов, новият селекционер е поставен под натиск да извади от отбора участниците в мексиканската „епопея“⁷⁶. В това отношение за пример може да служи друга социалистическа страна – Чехословакия. Преди първенството в Мексико очакванията на партийното ръководство и феновете там са за призово класиране. Предвид стабилното представяне на местните отбори в евротурнирите (спечелване на Купата на носителите на национални купи от „Слован“ през 1969 г., полуфинал в Купата на европейските шампиони от същата година на „Спартак“ (Търнава) и идентичното постижение от страна на „Дукла“ (Прага) през 1967 г.), това не изглежда невъзможно⁷⁷. Чехословакия обаче остава на последно място в своята група с актуалния световен шампион Англия, бъдещия първенец Бразилия и дебютанта Румъния, което се приема като провал в страната. Като основна причина за слабото представяне спортните ръководители посочват факта, че двата немски концерна за спортна екипировка „Пума“ и „Адидас“ в хода на целия турнир са наддавали за това, с чии екипи и обувки ще излязат играчите, и по този начин тимът е оставил на заден план представянето си, мислейки основно за пари. В резултат на аферата „Пума“ – „Адидас“, както остава известна тя в историята, националната селекция започва европейските квалификации в коренно променен състав, с който прави равенство 1:1 у дома срещу аматьорския тим на Финландия. Впоследствие публично заклеямените футболисти са амнистирани, но в крайното класиране Чехословакия отстъпва на Румъния само по-голяма разлика и не се класира за следващата фаза, докато точката си остава единствена за финландците⁷⁸.

Според съвременници автор на „Докога ще се търпят недъзите в българския футбол?“ е началникът на кабинета на Тодор Живков Милко Балев, който нерядко сам е потвърждавал признанието за безотговорна намеса в работата на треньорите и дружествата от страна на партийните дейци⁷⁹. С течение на времето тази тенденция не само няма да изчезне, но и желанието на функционери на БКП да се намесват във футбола спрямо запалянковските си предпочитания ще се увеличи. Показателен пример е членът на Политбюро на ЦК на БКП Борис Велчев, който придружава навсякъде националния отбор по време на участието му на Мондиал'74 във ФРГ. През цялото време той дава съвети

⁷⁶ **Карабаджак**ов, И., **Райков**, Н., **Янев**, С. Футболните национали и Европа. София, 2012, с. 49.

⁷⁷ За предварителните очаквания и последствията от представянето на Чехословакия вж. автобиографията на вратаря Иво Виктор: **Виктор**, И. Мой номер – първий. Москва, 1981, с. 246 – 253.

⁷⁸ **Skramlik**, P. MS 1970 – Najvetsi skandal v dejinach reprezentance – tzv. afera Puma – Adidas. // *Hattrick fotbalovy magazine*, 07.08.2013, p. 96 – 97.

⁷⁹ **Тодоров**, С. Футболни преживелици и откровения. София, 1995, с. 89.

на селекционера Христо Младенов за това, кой играч да бъде пускан като титуляр и кой да остане на пейката, с които специалистът е принуден да се съобразява. Заедно с Велчев на първенството е и завеждащият Организационния отдел на ЦК на БКП Димитър Димитров, заменил в началото на годината на поста Съботин Генов. Бившият първи секретар на ОК на БКП в Смолян също не се свени да налага мнението си по въпроси, които очевидно са извън неговата компетенция. В резултат от намесата на двамата и прекалената им „загриженост“ отново следва разочарование предвид предварителните очаквания – равенствата 0:0 с Швеция и 1:1 с Уругвай са последвани от разгромна загуба с 1:4 от бъдещия финалист Холандия на Йохан Кройф и по този начин България отново не успява да прескочи групата⁸⁰. Този път незадоволителното представяне на Световното първенство не е последвано от толкова сериозен обществен отзвук, а на „съветниците“ така и не е потърсена отговорност. Все пак то не е пропуснато в речта на Тодор Живков при откриването на IV републикански фестивал на художествената самодейност и Спартакиада на 14 юли 1974 г. Говорейки за приноса на отделните спортове, държавният и партиен ръководител подчертава, че „неудовлетворителното представяне на български спортисти на Десетото световно първенство по футбол бе преживяно с горчивина и болка от приятелите на този обичан от народа спорт. То ни кара да се замислим над проблема за научния подход и трудолюбието, за физическата подготовка и атлетизма, за устойчивостта, самочувствието, борбеността на нашите спортисти“⁸¹. Именно този „обичан от народа спорт“ става една от причините Ангел Солаков да бъде отстранен от МВР и ЦК на БКП през 1971 г.

СЛУЧАЯТ „КОТКОВ – АСПАРУХОВ“

В периода на комунистическия режим множество спортисти са давали поводи за гордост на цялата страна с постиженията си на европейски и световни първенства и на олимпийски игри, но никой не е предизвиквал толкова силни реакции сред феновете, колкото нападателят на „Левски“ Георги Аспарухов. Без никакво съмнение футболистът с номер 9 на „сините“ е притежавал спортно-технически качества, които го нареждат сред най-добрите играчи на европейския футбол – отлична игра с глава, поглед върху играта, импровизация и еднакво добро боравене и с двата крака. Заради тези компоненти от играта си той е бил ценен и извън пределите на страната и името му неизменно фигурира във водещите специализирани футболни издания в цяла Европа. Популярността му на родна земя сред фенове и журналисти е без аналог в ця-

⁸⁰ Пак там, с. 29. За намесите на партийните ръководители на Мондиал'74 вж. още **Николов, Д.** Футболът – кукла на конци, с. 106 – 107, 122.

⁸¹ **Живков, Т.** За физическата култура и спорта. София, 1987, с. 176.

лата история на българския социалистически спорт, като за това свидетелства и избирането му за спортист на годината през 1965 г. – чест, която ще бъде оказана на футболист повторно чак след 29 години. Сред неговите почитатели се нареждат и хора на изкуството като актьорът Георги Калоянчев, естрадният изпълнител Емил Димитров, театралният критик проф. Юлиан Вучков и писателят Андрей Гуляшки, които го определят като темен своеобразен колега⁸².

От друга страна, разглеждайки образа на Георги Аспарухов от историческа перспектива, трябва да се вземат предвид няколко важни момента. Неговата ранна и трагична смърт (на 28-годишна възраст) до голяма степен превръща всяко едно изследване за него и кариерата му в неизбежен панегирик и възхвала на качествата му⁸³. Подобно отношение не е нещо ново и се среща и в много други случаи в европейския футбол. Такива са митологизирането на отборите на „Торино“ от 1949 г. (наричан „Гранде Торино“) и „Манчестър Юнайтед“ от 1958 г. („Бebetата на Мат Бъзби“), почти всички членове на които загиват при самолетна катастрофа⁸⁴. В тази ситуация за бъдещите изследователите е много трудно да преценят кои постъпки от личния и професионалния път на Аспарухов са истина и кои – митологема, тъй като в неговата биография практически липсват тъмни петна. В това отношение Гунди се различава изключително много от любимците на футболната публика в останалите социалистически страни. Боготвореният от привържениците на „Торпедо“ (Москва) и цял СССР Едуард Стрелцов например прекарва най-добрите години от кариерата си, между 1958 и 1965 г., в трудов лагер поради спорни обвинения в изнасилване. Първоначалната му присъда дори е била 12 години, но впоследствие е намалена заради примерно поведение. В Румъния с подобен на Аспарухов статут се е ползвал халфът на „Арджеш“ (Питещ) Николае Добрин, за когото президентът на „Реал“ (Мадрид) Сантяго Бернабеу е преговарял лично с Николае Чаушеску за трансфера му в „белия балет“. В случая новината за офертата дори не стига до самия играч, тъй като отговорът на румънския партиен лидер е, че страната му „не продава природните си богатства“. Поради противоречивия си характер Добрин не записва нито един официален мач за Румъния на Мондиал’70, като истинската причина за това е склонността му да играе на карти за пари, и по-точно печалбата му за сметка на селекционера Анджело Никулеску⁸⁵. Поведението на звездата на югославския футбол Драгослав Шекуларац – Шеки пък спокойно може да бъде срав-

⁸² **Тодоров**, Г. Гунди, голямото завръщане. Пловдив, 1990, с. 262 – 272.

⁸³ Заглавието на есето на бившия му съотборник в „Ботев“ (Пловдив) Георги Убинов „И аз се докоснах до Аспарухов – извънземния“ е образец в това отношение.

⁸⁴ На тези отбори са посветени много книги, документални и игрални филми, а при всяка годишнина от гибелта на техните членове се организират възпоменателни церемонии от клубовете.

⁸⁵ **Борисов**, Т., **Пиндраков**, П. Как Реал (М) преговаря с Чаушеску. // *Меридиан мач*, № 315, 18 ноем. 2009, с. 18 – 19.

нено с това на рокизпълнителите в Западна Европа през 60-те години. Заради огромния си талант и обаятелност той печели обичта на „навиячите“, въпреки високото си самочувствие, регулярните посещения на белградските нощни локали и дори физическата саморазправа със съдията Павел Тумбас, донесла му едногодишна дисквалификация⁸⁶.

Съпоставяйки го със споменатите примери, Георги Аспарухов най-близо се доближава до идеологическия образ за спортиста, изцяло отдаден на своето призвание и чиято единствена цел е прослава на родината и социалистическия строй. Навсякъде той бива представен като добър човек и спортсмен, като дори недоволството му срещу грубите действия на противниковите защитници е оставено на заден план. От друга страна, причина за голямата популярност на Гунди е и фактът, че той се състезава за отбора с най-много фенове в страната по това време – „Левски“ (впоследствие „Левски – Спартак“). Възприемайки себе си като алтернатива на покровителствания от Министерството на отбраната и от властта като цяло ЦСКА, феновете на „сините“ остават с впечатлението, че подкрепяйки своя отбор и любим футболист, изразяват своя протест срещу режима, т. е. приемат себе си за дисиденти⁸⁷.

За подобно мислене свидетелстват спомените на един от основателите на Съюза за независимост и възход – Левски Алфред Фосколо. През 1966 г. от името на организацията е разпространен позив по повод IX конгрес на БКП, в който са изброени в девет точки нейната политическа програма. Самият документ преплита в едно името на съюза, историческата личност Васил Левски и футболния клуб „Левски“. Това личи от лозунгите „Само Левски!“, „На спорт-тото, с Левски печелиш... На борба с СНВ – Левски, печелиш ти,... и цялият български народ“ и „манифестирайте навсякъде вашето единство [...] по стадиони и митинги с зова „Само Левски!““. Според Фосколо авторите на този позив са смятали, че се носят на „вятърът на историята“ и той наистина е сторил чудо“. Малко след разпространяването футболният отбор „Левски“ би ЦСКА със съкрушителното 7:2, което предизвика спонтанно ликуващо шествие на левскарите към паметника на Апостола. Органите на ДС изпаднаха в паника, направиха връзка с позива и смениха имената на отборите⁸⁸.

На пръв поглед подобни твърдения могат да се виждат твърде пресилени, но за техния резон говори строго секретната информация на Трето управление на ДС от 15 юли 1961 г. за „настроенията на привържениците на физкултурно дружество „Васил Левски“. В нея се говори за спонтанното събиране на фено-

⁸⁶ Вукотић, Ј. Ја, Шеки – Драгослав Шекуларац. Београд, 2011, с. 141 – 144.

⁸⁷ За психологическия характер на това тяхно мислене вж.: Тепавичаров, И. Българските футболни запаянковци (опит за етнографска характеристика). // *Анамнеза*, 2006, № 1, с. 144.

⁸⁸ Фосколо, А. Спомен или помен за 1968 г. – http://1968bg.com/index.php?option=com_content&task=view&id=254&Itemid=19 (25.01.2014 г., 23:36 ч.)

ве на „Левски“ пред канцеларията на дружеството във връзка със задържането на футболистите на тима по случая с т. нар. „нивалинова афера“, за която ще стане въпрос по-нататък. На 12 юли в коридорите на дружеството са намерени анонимни листовки със смущаващо съдържание: „Левскарите да се борим за освобождаване на нашите несправедливо задържани. Не ходете по мачове, нека бъдат празни стадионите, долу ЦДНА – шампион по заповед. Искаме да се направи проверка как направиха апартаменти Божков, Янев, Колев и други цеденевисти. Десет години робски години в спорта. Ако не освободите левскарите кръв ще се лее. Революция ще вдигнем“⁸⁹.

До голяма степен за митологизирането на образа на Георги Аспарухов спомагат и спецификите на градската култура. В етнологичното изследване на Мира Маркова за софийския квартал „Редута“, където е роден Гунди, се споменава, че привързаността на местните жители към футболния „Левски“ може да се счита за белег на кварталната идентичност. Един от респондентите в прав текст заявява: „Ние сме левскарите. Друго не може да бъде, щото Гунди си е наш!“⁹⁰. Изтъквайки връзката си с него, жителите на „Редута“ дават пример за вид акцентирание върху кварталната идентичност и специфичните междуличностни отношения и вътрешноквартални връзки⁹⁰.

За разлика от Стрелцов, Шекуларец или Добрин, Аспарухов обаче никога не е показвал видимо своите несъгласия със статуквото. Напротив, използвайки неговата популярност, БКП акцентира върху дейността му като секретар на Комсомола в националния отбор, делегат на XI конгрес на ЦК на ДКМС⁹¹, почетен член на Въздръжателното дружество, както и върху приемането му за член на БКП на 25 септември 1969 г.⁹²

Излагането на тези обстоятелства много по-лесно би обяснило процесите, настъпили след 30 юни 1971 г. На тази дата Аспарухов и неговият съотборник в „Левски – Спартак“ Никола Котков загиват при катастрофа до прохода Витиня, след като шофираният от Гунди автомобил „Алфа Ромео – Джулия ГТ“ се блъска в товарен камион ЗИЛ. Двамата футболисти, заедно с качилия се по-рано в колата трети човек, загиват на място. Новината за кончината им бързо се разпространява из София, като в 15 ч. тя е съобщена официално от Националното радио. В същия ден членовете на екипажа на съветския космически кораб „Съюз 11“ Георги Доброволски, Владислав Волков и Виктор Пацаев загиват, след като преди това са извели в Космоса първата в истори-

⁸⁹ АКРДОПБГДСРСБНА–М, ф. 13, оп. 1, а. е. 1952, л. 119 – 120.

⁹⁰ **Маркова**, М. Локалните градски култури: етнологично изследване на софийския квартал „Редута“ и град Стрелча през XX – началото на XXI век. Русе, 2011, с. 58 – 59.

⁹¹ Интервю с него в тази му роля преди Мондиал’70 е записано в плочата „75 години футбол в „Левски – Спартак“, 1984 г.

⁹² Неговата съпричастност към партията е засвидетелствана в главата „Комсомолец, комунист, верен син на родината“ у **Тодоров**, С., **Стефанов**, М. Георги Аспарухов. София, 1978, с. 66 – 68.

ята орбитална станция – „Салют 1“. При навлизане в атмосферата тяхната капсула се разхерметизира и това довежда до кончината им. Във вечерните новини на Националната телевизия именно вестта за смъртта на съветските космонавти е водеща, а тази на Аспарухов и Котков е съобщена към края на емисията. Ситуацията се повтаря на следващия ден в периодичния печат, след като „Работническо дело“ и „Народен спорт“ слагат на първа страница големи карети, отразяващи смъртта на Доброволски, Волков и Пацаев, докато некролозите на двамата национални състезатели са публикувани съответно на последна и на трета страница на двата вестника.

Погребението на двамата футболисти на 2 юли 1971 г. се превръща в единствено по рода си събитие в цялата история на българския футбол. По неофициални данни траурната процесия е била следена от повече от 500 000 души⁹³, като по численост тя надвишава погребенията на цар Борис III и Георги Димитров. Тази информация обаче може да бъде подложена на съмнение, тъй като до Тодор Живков достигат данни за много по-малък брой хора – 150 000. Министерство на вътрешните работи не е подготвено за такава масовост и по чудо сред блъскащата се тълпа няма жертви. За масовото присъствие на хора на печалното събитие обаче години наред не се говори⁹⁴, тъй като чрез него БКП е получила ясен сигнал, че подобно спонтанно събиране на хора е възможно и без нейна организация. Това важи и за панихидата, която клубът „Приатели на спорта“ (предшественик на настоящия фенклуб на „Левски“) прави на деветия ден след смъртта на Гунди и Котков, въпреки несъгласието от страна на физкултурното дружество, както и отпечатването на 1200 некролога по повод на разрешени само 10 (по официални документи налице са 300 некролога). При тази ситуация намесата на милицията е неизбежна и на 5 август 1971 г. председателят на клуба „Приатели на спорта“ Любен Ангеловски бива изселен от София за период от 6 месеца в своя роден град Кнежа, а още преди това организацията практически бива разформирована⁹⁵. Мерките срещу участниците в честването са предприети от новия вътрешен министър Ангел Цанев, заменил близо месец по-рано на поста Ангел Солаков.

Случаят „Ангел Солаков“ и разглеждането на „някои отрицателни негови постъпки“ става част от дневния ред на заседание на Политбюро на ЦК на БКП на 13 юли 1971 г. Запазената стенограма от него дава възможност да се

⁹³ Данни, съобщени на вдовицата Величка Маркова-Аспарухова от ръководещия Софийско градско управление на МВР ген. Минев, вж.: *Biograph*, № 10, юни 2012, с. 135 – 136.

⁹⁴ Първите снимки от траурната процесия са публикувани през 1994 г. във в. „Нощен труд“.

⁹⁵ За наказателните мерки срещу привърженици на Левски вж.: **Ангеловски, Л.** „Левски“ – моя любов, мое страдание. София, 2013. На с. 81 – 83 са публикувани копия от решенията за изселването му.

проследи детайлно процеса на лишаването на приближен на Тодор Живков партиен деец от неговото благоволение. Държавният и партиен ръководител използва всички известни му грешни стъпки на Солаков по време на политическата му кариера, за да подкрепи решението той да бъде освободен от поста министър на вътрешните работи. Сред тях на първо място е посещението му в СССР през 1969 г., по време на което той заявява в нетрезво състояние пред съветски военни и партийни ръководители, че Съветската армия не е освободила България на 9 септември 1944 г., а е била посрещната от освободилия се сам народ. На второ място той бива обвинен в агитация сред партийният актив в провинцията за избора му за секретар на ЦК на БКП и обграждането с верни на него хора в МВР. Не се пропуска и случаят, в който Солаков отказва да организира следствие срещу дейността на предприятието „Тексим“, което буквално означава несъгласие с взето от Живков решение.

Най-много нападки Солаков изтърпява заради своята любов към спорта и по-конкретно – футбола. Живков откровено го иронизира с думите: „... др. Солаков се смята за най-добрия познавач на футбола, въобще на спорта в България. Той се е пристрастил до такава степен, че вече неговият авторитет е подронен сериозно и в МВР, и в някои кръгове на нашата общественост. Той се занимава с подреждането на спортисти, с купуването на спортисти. Създал е огромен щат (трябва да се види откъде взема пари да го издържа) с високи длъжности и звания. Известно е, че на няколко стадиона в страната е освиркван“⁹⁶. Само по себе си това не е основателна причина за свалянето на Солаков от поста му, тъй като, както стана ясно, и други партийни функционери са помагали на любимите си отбори с каквото могат. Самият Живков също е вземал директно отношение към футбола. Под давлением на делегация, включваща артистите Георги Калоянчев, Константин Кисимов и Васил Мирчовски, директорът на Националната опера Илия Йосифов и режисьорът Рихард Езра, той забранява на нападателя на „Левски“ Георги Соколов да играе за ЦСКА, докато служи в казармата, и отправя предупреждение към министъра на отбраната Добри Джуров да престане с привличането на играчи от други отбори на база отбиване на военната им служба⁹⁷.

Най-съкрушителната част от изложението на Живков обаче е свързана с погребението на Аспарухов и Котков. По негови данни, както бе споменато, е имало над 150 000 души, като за това бившият вътрешен министър е държан лично отговорен, тъй като по същото време дошлите на погребалната процесия трябвало да бъдат на работа. Като грешка е отчетено, че събитието е насрочено по същото време, по което и погребението на съветските космонавти. Живков задава риторичния въпрос: „... не зная дали в някоя друга социалистическа страна биха си позволили да извършат (това), без да се разтрево-

⁹⁶ ЦДА ф. 1Б, оп. 35, а. е. 2307, л. 14.

⁹⁷ Езра, Р. Гениите гаснат млади. София, 1991, с. 28 – 31.

жи партийното и държавно ръководство“. В заключение първият секретар на ЦК на БКП е безмилостен: „Ние уважаваме всички таланти хора в нашата страна, в това число и футболистите, но не може да търпим и няма да търпим да се издигат други кумири за нашата младеж и народа освен тези, които партията издига“⁹⁸. В последвалото обсъждане Мирчо Спасов директно обвинява Солаков, че е използвал подслушвателна апаратура, за да следи тренинга на ЦСКА (името му не се споменава). Григор Шопов добавя, че това е ставало в продължение на месец и нещо, а Васил Терзиев, че въпросният човек е член на партията. Въпреки желанието на Ангел Солаков да се оправдае, Тодор Живков в прав текст му казва: „... по тази логика може да подслушваш всички нас“⁹⁹. Отклонявайки се за момент от футболната тема, Шопов впоследствие продължава с обвиненията. Според него бившият началник на МВР е правил всичко възможно да привлича играчи за „Левски – Спартак“, като освен Христо Бонев, той е използвал ресурсите на министерството за вземане на играчи от „Чардафон“ (Ловеч) и „Янтра“ (Велико Търново) (тук Спасов бърка имената на „Чардафон“ (Габрово) и „Етър“ (Велико Търново)). В заключение се критикува и работата му с „хулиганстващите групи“, фенове на „Левски – Спартак“ и ЦСКА, показали невъздържано поведение една срещу друга в последно време. Началникът на отдел „Кадри“ в МВР Веселин Райков също не крие възмущението си от факта, че след обединението на „Левски“ и „Спартак“ щатните длъжности буквално са били раздавани на спортисти, докато Димитър Кьосев отбелязва, че за нуждите на футболния отбор са ползвани секретни фондове, означени като параграф „8“ от разузнаването. По време на своята самокритика Солаков признава, че е недооценил големия наплив от хора за погребението на Аспарухов и Котков, но пък правилно е предложил поклонението да стане на клубния стадион на „Левски – Спартак“, а не на стадион „Васил Левски“, тъй като събирането на тълпата в центъра на София е можело да причини големи неприятности. В крайна сметка освобождаването на Солаков от отговорните партийни постове е чисто и просто формалност, а за компенсация той е назначен на работа в Българския олимпийски комитет. Годици по-късно самият Ангел Солаков заявява, че нито едно от отправените обвинения по негов адрес не е било убедително, и той се е опитал да защити името си в една „извънредно трудна и предопределена ситуация“¹⁰⁰.

Случаят с погребението на Георги Аспарухов и Никола Котков е първият, в който футболът намира своето сериозно място в дневния ред на заседание на Политбюро на ЦК на БКП. Обвиненията срещу бившия вътрешен министър Ангел Солаков в организацията на МВР за траурната процесия имат своя резон, тъй като само по чудо не се стига до жертви при липсата на адекватно

⁹⁸ ЦДА ф. 1Б, оп. 35, а. е. 2307, л. 15.

⁹⁹ Пак там, л. 31 – 32.

¹⁰⁰ Солаков, А. Председателят на КДС разказва, с. 83.

поведение спрямо хилядното множество. Изтъкването на футболни аргументи срещу бившия началник на МВР обаче е просто фон на цялостната кампания, целяща да го свали от ръководните му позиции в БКП. Решенията по случая с футболистите на „Левски – Спартак“ показва, че ръководните кадри вече си дават сметка за обществената значимост на най-популярния спорт, която в случая довежда до тази неподлежаща на контрол от властта народна скръб. Вземането на решение за изселване на част от феновете на отбора и закриването на техния клуб на привържениците няма особен ефект и „хулиганстващите елементи“ продължават да са проблем и в следващите години. Случаите с изваждането на „Берое“ от „А“ група и „лимонаденият гол“ на „Ботев“ (Пловдив)¹⁰¹ ясно показват, че постепенно футболните запалняковци започват да се оформят като отделна обществена група, която десетилетие по-късно вече може да бъде определена като субкултура и тепърва ще създава затруднения за БКП.

МЕЖДУНАРОДНИ УЧАСТИЯ И КОНТАКТИ. ТЪМНАТА СТРАНА НА БЪЛГАРСКИЯ ФУТБОЛ

Подобно на всяка една друга сфера в обществения живот, така и спортът е бил подвластен на политическата конюнктура в България, включително и на нейната външна политика. В периода на „култа към личността“ спортните контакти на страната са почти изцяло ориентирани към останалите социалистически държави, като срещите с представители на капиталистическите страни не са били толерирани. След смъртта на Сталин и последвалото разведряване на международната политическа обстановка България постепенно започва да възстановява спортните си контакти с представители на страните с различна политическа идеология, като това особено е видимо през 60-те години, белязани от сближаване със съседните Югославия, Гърция и Турция. Олимпийските игри, световните и европейските първенства в различните спортове дават възможност на социалистическите държави да се съревновават с капиталистическите си опоненти и тъй като всяка една победа е обявявана за триумф на съответната социалнополитическа система, тези съревнования са поощрявани. Спортът вече присъства и като част от различните двустранни спогодби с останалите страни, като сътрудничеството става най-вече чрез обмяна на специалисти. Това статукво ще се запази до началото на 80-те години, когато първо под налягането на президента на САЩ Джими Картер

¹⁰¹ Става въпрос за ситуация от мача между „Ботев“ (Пловдив) и „Левски“ на 16 април 1967 г., когато при резултат 0:1 домакините бележат гол чрез Райко Стойнов. Тъй като първоначално попадението не е признато, към терена от трибуните политат лимонадени бутилки, което кара съдията Атанас Ставрев да зачете гола. Вж.: **Петров, А.** Неповторимите. София, 2010, с. 33 – 35.

голяма част от Запада бойкотира Олимпиадата в Москва '80 заради съветската интервенция в Афганистан, а четири години по-късно Източният блок начело със СССР не участва на игрите в Лос Анджелис, провеждайки паралелното състезание „Дружба-84“¹⁰².

По отношение на колективните спортове обаче положението е доста по-различно. Създаването на турнир на шампионите във футбола (1955), баскетбола (1958) и волейбола (1959) довежда до учредяване на системата на европейските клубни турнири, в които отбори от целия континент спорят за отличията в надпревари, организирани от континенталната федерация и независещи от двустранните отношения между отделните страни. Български триумфи като спечелването на волейболния КЕШ от ЦСКА през 1969 г., баскетболната европейска купа при жените от „Славия“ (1959, 1963) и „Левски – Спартак“ (1984) показват, че отделните физкултурни дружества разполагат с необходимия потенциал да се преборят с най-добрите. На този фон успехите на футболистите могат да бъдат определени като скромни, тъй като максимумът за периода са споменатите полуфинали на ЦСКА и „Славия“, както и последващото достигане от „армейците“ на същата фаза в турнира за КНК през 1989 г. Системата на европейските клубни турнири обаче дава възможност в България да гостуват най-големите имена във футбола, чието довеждане би коствало сериозна сума¹⁰³. Такива са действащите европейски клубни шампиони „Аякс“, „Нотингам“, „Ливърпул“, испанските „Барселона“ и „Реал“ (Мадрид), германският „Байерн“, италианските „Ювентус“, „Милан“, „Интер“ и „Рома“, английските „Манчестър Юнайтед“, „Челси“, португалският „Бенфика“ и др. Доброто представяне срещу всеки един от тях носи на страната международен отзвук, несравним с този в останалите колективни спортове. При това положение отстраняването на „Аякс“ (1973), „Нотингам“ (1980) и „Ливърпул“ (1982) в качеството им на актуални носители на трофея от ЦСКА предизвиква положителни реакции в западноевропейския печат, където трудно могат да бъдат открити позитивни новини за България извън спортните и културните страници.

Международният обмен дава възможност и на спортистите от Западна Европа да се докоснат до социалистическата действителност. През 1968 г. при гостуването на България в световна квалификация за Мондиал '70 на холанд-

¹⁰² От социалистическите страни единствено Румъния изпраща свои спортисти в Лос Анджелис и завършва на второ място по медали с 20 златни, 16 сребърни и 17 бронзови медала.

¹⁰³ Преди създаването на евротурнирите, за да бъде доведен сериозен съперник в България, неговото идване е трябвало да бъде съобразено с програмата му в местното първенство, да се покроят пътят и престоят му в страната, парите за което обикновено се отпускат от БНБ след партийно разрешение. За цялата операция най-добра представа дава запазената кореспонденция на ФД „Левски“ с чуждестранните клубове. – ДА – София, ф. 1645, оп. 1, а. е. 29; РДА – София, ф. 1645, оп. 1, а. е. 30.

ския национален отбор не е осигурен хотел, поради което те са принудени да пребивават в циганската махала „Татарли“ до началото на мача¹⁰⁴. Футболистът на „Челси“ Томи Балдуин също не е очарован от престоя си в София за двубоя на своя тим с ЦСКА през 1970 г. за Купата на носители на национални купи. „В тази страна не можеше да си купиш „Кока кола“. Ако ти се пие нещо, единствените варианти са вода или водка. За щастие не стояхме там дълго.“¹⁰⁵ Звездата на тима Питър Осгууд допълва, че „сякаш всичките 40 000 души, които бяха на мача, носеха военни униформи“¹⁰⁶. Подобни изказвания обаче трябва да бъдат приемани внимателно, тъй като биографичните книги на британските футболисти от този период са изпълнени с негативни описания по отношение на социалистическите страни, поради което споменатите два цитата не демонстрират персонално отношение към България.

Може би необичайните условия, с които се сблъскват реномираните отбори, са част от заслугата за успехите на тимове от провинцията срещу предварително сочените за фаворити съперници. Сред тях като най-значими могат да се отличат победата на „Дунав“ (Русе) срещу италианския „Рома“, победата на „Марек“ срещу „Абърдийн“ (Шотландия) и отстраняването на „Ференцварош“ (Унгария), победите на „Ботев“ (Пловдив) срещу „Барселона“ и „Байерн“. „Берое“ (Стара Загора) отстранява испанският „Атлетик“ (Билбао), „Аустрия“ (Австрия), „Хонвед“ (Унгария) и побеждава „Ювентус“ (Италия). Така международните успехи още повече капсулират оформящата се субкултура на футболните фенове, които в своя провинциален вариант възприемат съответния отбор като представител на града и неминуемо се отъждествяват с него.

В регионален план заслужава внимание организирането на турнир за Балканската купа по футбол за клубни и национални отбори. Докато втората надпревара така и не успява да установи определена периодичност, първата се провежда почти без прекъсване в периода 1962 – 1994 г. и в нея се включват някои от най-силните отбори в региона. Започналото като турнир на вицешампионите състезание е печелено девет пъти от български тимове, като рекордьор по отличия е „Берое“ с общо четири трофея¹⁰⁷. Най-сериозно свидетелство за новите отношения между България и Гърция се превръщат мачовете на ЦСКА с местния гранд „Панатинайкос“ в турнира за Купата на европейските шампиони през 1972 г. В първия мач на 13 септември 1972 г. се позволява присъствието на гостуващи фенове, поради което на трибуните на

¹⁰⁴ **Йотов**, С. Топ 10: Големите битки между България и Холандия. – http://www.webcafe.bg/sportcafe/bg-futbol/id_2060386462/slide_2_Top_10_Golemite_bitki_mejdu_Bulgaria_i_Holandiya, 20.01.2018, 1:24 ч.

¹⁰⁵ **Batty**, C. Kings of the king's road. London, 2004, p. 148 – 149.

¹⁰⁶ Пак там.

¹⁰⁷ **Димитров**, Д., **Карабаджак**, И., **Янев**, С. Футболните ни клубове срещу Европа. Варна, 2010, с. 74.

стадион „Васил Левски“ има близо 25 000 гръцки привърженици при посещаемост от 40 000 зрители¹⁰⁸. Двата мача завършват при разменени победи с по 2:1, а в Атина главният съдия Валентин Липатов (СССР) се обърква при броенето на дузпи и обявява ЦСКА за победител, преди това да е станало факт на теория. Последвалата жалба от гръцка страна до УЕФА е уважена и е взето решение мачът да се преиграе на същото място. Членът на Апелативната комисия на европейската централа и председател на Българската федерация по футбол Данаил Николов успява да издейства гръцката страна да покрие пътните разноски и приходите от срещата да бъдат поделени между двата отбора¹⁰⁹, а ЦСКА печели убедително с 2:0 и продължава в следващата фаза.

Сближаването на позициите между България и Турция, което ще достигне своята най-близка точка в периода, когато начело в Анкара е Сюлейман Демирел, също има своята футболна проекция. През 1964 г. националният отбор на България бива поканен да открие новия стадион в Истанбул „Али Сами Йен“ в контрола с домакините. Срещата завършва 0:0, но тя ще се запомни с инцидентите на трибуните, където заради прекалено големия брой зрители и разразилия се пожар загива един човек и има множество ранени¹¹⁰.

Първи от разведряването на обстановката се възползват футболните рефери, които, придобивайки статута „международен съдия“, получават право да ръководят мачове в чужбина. Димитър Руменчев, който по професия е адвокат, участва като главен и страничен съдия на две Световни (Чили '62, Англия '66), едно Европейско първенство (Италия '68) и Олимпийските игри в Мексико '68. На Мондиал '82 в Испания и Мондиал '86 участва Богдан Дочев. Той е страничен съдия на четвъртфинала на шампионата в Мексико между Англия и Аржентина в един от най-спорните моменти в историята на футбола, когато Диего Марадона открива резултата след гол с ръка. Никола Дудин допълва списъка на успешните съдии, след като през 1978 г. му е поверен първият финален мач за Междуконтиненталната купа между „Бока Хуниорс“ и „Борусия Мьонхенгладбах“.

Особено интересен обаче е фактът, че български съдии са канени да ръководят възлови срещи от гръцкото и турското първенство. Един от най-авторитетните рефери през 60-те години Гочо Русев е свирил общо 19 мача от първенството на Гърция. Самите срещи не са били лесни за ръководене, тъй като ексцесиите между фенове и играчи са били нещо нормално. При едно дерби на град Солун несвикналият с местните порядки български съдия прекратява срещата след побой между зрители, който по чудо не довел до жертви. В отговор Гръцката футболна федерация праща уведомителна телеграма до София, в която пише: „Ние каним вашите съдии, за да изкарват мачовете си докрай,

¹⁰⁸ Манов, А., Пенев, Д. Това е ЦСКА, с. 182.

¹⁰⁹ Николов, Д. Футболът – кукла на конци, с. 70.

¹¹⁰ Тодоров, С. Футболни преживелици и откровения, с. 69 – 71.

а не да ги прекратяват заради дребни конфликти¹¹¹. Малко след това поканите от гръцка страна престават¹¹¹. В Турция местната федерация дава нареди на колегите на Русев Константин Динов, Йордан Таков, Атанас Ставрев и Стефан Константинов, които ръководят възлови мачове от първенството, сред които и най-голямото дерби – „Фенербахче“ – „Галатасарай“¹¹². От друга страна, традицията да се канят чуждестранни съдии за мачове от българското първенство става все по-отчетлива. Освен рефери от социалистически държави, като румънците Йон Ритер и Александру Първу, в България идват и елитни имена в съдийството като италианецът Антонио Сбардела (ръководил мача „Левски“ – „Славия“ (3:0) през 1966 г.) и представящият ФРГ Дитер Паули (свирил победата на „Левски“ с 3:1 над ЦСКА в директен мач за титлата през 1984 г.)¹¹³.

Обменът на специалисти е по-скоро едностранен, тъй като в България много рядко са канени чужди треньори. Най-авторитетен от тях е Рудолф Витлачил, извел Чехословакия до финал на Световното първенство в Чили '62. В периода 1964 – 1966 г. той е едновременно начело и на националния отбор, който класира на Мондиал '66 в Англия, и на „Левски“. След един сезон в „Рapid“ (Виена) през 1968 г. Витлачил се връща в България и отново ръководи „Левски“ в продължение на 2 години, като през 1970 г. печели титла и купа. Въпреки безспорните си успехи, треньорът далеч не е бил обичан от всички играчи заради надменното си и на моменти пренебрежително отношение към тях. Играещият под негово ръководство в националния отбор и „Левски – Spartak“ Добромир Жечев отбелязва как на Мондиала в Англия той и съотборниците му били обиждани с изрази като „мръсна българска работа“ и как след третото поражение в груповата фаза националите искали да му правят „мечка“¹¹⁴. Настроенията срещу чехословашкия специалист намират място и на страниците на списанието на ЦК на БКП „Партиен живот“. Там се казва, че заслугите на Витлачил за дубъла на „Левски – Spartak“ през 1970 г. са „почти никакви“, а под негово ръководство тимът се нареди „благодарно на последното място на Световното първенство в Лондон“¹¹⁵. През сезон 1964/1965 г. треньор на ЦСКА е Григорий Пинайчев, ръководил московския съименник веднага след възстановяването му през 1954 г.¹¹⁶ Под негово ръко-

¹¹¹ Русев, Г. Жреци на футболната Темида. София, 1998, с. 51.

¹¹² Цапев, Д. Футболното съдийство в България. София, 1996, с. 181 – 184.

¹¹³ Тодоров, Г. Великото дерби „Левски“ – ЦСКА. София, 1994, с. 63.

¹¹⁴ Милчев, С. По хребета на българския футбол. Ч. III (1968 – 1989 година). София, 2015, с. 30.

¹¹⁵ Русев, П. Напразни очаквания. // *Партиен живот*, 1970, № 12, с. 44. Възщност България се нарежда на 15-о място от 16 участващи страни. Швейцария също завършва без точков актив, но е с по-лоша голова разлика – 1:9 срещу 1:8 на българите.

¹¹⁶ През 1952 г. ЦДКА, както е тогавашното име на ЦСКА Москва, бива закрит по лично решение на Йосиф Сталин, тъй като голяма част от играчите му са в националния отбор, отпаднал на Олимпиадата в Хелзинки '52 от идеологическия противник Югославия.

водство „армейците“ печелят Купата на Съветската армия, побеждавайки на финала „Левски“ с 3:2. Друг съветски специалист – Олег Базилевич, който през 70-те години прави име начело на „Динамо“ (Киев), ръководи „Славия“ през сезон 1987/1988 г., а в следващата година е начело на олимпийския национален отбор на България.

Присъствието на българските футболни треньори в чужбина трябва да бъде разглеждано в контекста на цялостната работа на спортни специалисти от страната зад граница, обхващащо развиващите се страни. Типичен пример от футболна страна е Лозан Коцев, който през 1963 г. извежда националния отбор на Судан до финала в Купата на африканските нации, който е загубен с 0:3 от Гана. През 1967 г. той поема Сингапур, като идването му намира сериозен отзвук в пресата на получената независимост само 2 години по-рано страна. Според местният вестник “The straits times” за едногодишния си договор Коцев ще получи заплата от 2000 долара, осигурени от местната Сингапурска тютюнева компания. По същото време треньор на националния отбор по баскетбол на страната е друг българин – Веселин Темков¹¹⁷. Дългогодишният треньор на ЦСКА Крум Милев ръководи турския „Бешикташ“ през сезон 1968/1969 г., а в престоя си начело на мароканския „Ража“ Казабланка Добромир Ташков печели на два пъти националната купа – 1977 и 1982 г. Сред специалистите, получили възможност да работят в чужбина, е и бъдещият селекционер на България на Мондиал’94 Димитър Пенев. През 1983 г. той, Димитър Марашлиев и Костадин Костадинов заминават за Кувейт, където ръководят местния „Ярмук“. Там те заварват и други български специалисти, като Любомир Ангелов, Стефан Петров и Никола Ковачев, което говори за създадените връзки на арабската държава с България¹¹⁸.

От началото на 60-те години започва и ангажирането на български треньор в Кипър. Първият капитан на ЦСКА Нако Чакмаков бива назначен за треньор на „Омония“ и през 1961 г. под негово ръководство тимът за пръв път става шампион. Впоследствие на Острова на Афродита, както още е известна страната, броят на българските специалисти ще нараства редом с този на футболистите. Само за сезон 1982/1983 г. в Кипър са ангажирани рекордните 18 души – 9 треньори и 9 футболисти¹¹⁹. Причината за това увеличение на българските специалисти и играчи е междудържавното споразумение, постигнато при посещението на кипърска правителствена делегация в България през 1980 г. Първоначално е решено ЦС на БСФС да поиска заплащане от 1000 долара за заминаващите за Кипър българи. В крайна сметка е постигнат компромис заради тежкото финансово състояние на Острова на Афродита заплатите да са

¹¹⁷ **Борисов**, Т. Българин губи финал за Купата на Африка след съдийска тесла. // *Меридиан мач*, № 33, 4 февр. 2017, с. 28.

¹¹⁸ **Пенев**, Д. Моят живот и футболът. София, 1995, с. 82.

¹¹⁹ АМВнР, оп. 40, а. е. 5002, л. 3.

800 долара, да не се изискват трансферни суми, но срещу това ангажиращите българи клубове трябва да увеличават възнаграждението на втората година. В свой доклад агенция „Интерспорт“ отбелязва, че немалка част от кипърските клубове се отмятат от този ангажимент и търсят специалисти от други социалистически държави след изтичането на договора на българите. Организацията също така подчертава, че среща нелоялни отношения от страна на търговско-икономическите служби (в случая „Техноимпекс“), които създават трудности по настаняването на разпределените спортни специалисти¹²⁰.

Най-сериозна следа от българската колония остава Васил Спасов, който дори става национален селекционер на Кипър в периода 1982 – 1984 г. Основните връзки са направени с „Омония“ по линия на местната комунистическа партия АКЕЛ (Прогресивна партия на работещите хора). За периода до края на 1989 г. треньори на тима са 13 български специалисти, като АКЕЛ не пропуска да изиска някои от водещите имена в българския футбол. Големият брой заявки и от други кипърски отбори кара БСФС да информира българското посолство в Никозия, че утвърждаването на имената на изпращаните футболисти и треньори ще се ръководи от нуждите на физкултурните дружества и самото БСФС¹²¹. Така се стига до уникалната ситуация, при която ръководният български спортен орган може да има сериозно влияние върху футболното първенство на Кипър в зависимост от това, кой специалист или играч изпрати в някой от претендентите за титлата. В Малта българинът Генчо Добрев пристига през 1984 г. заедно с шестима играчи в резултат от споразумение между президента на страната Агата Барбара и Тодор Живков. Освен че донасят класа на местния футбол, устроен изцяло на аматьорски начала, новопристигналите са изключително икономични от финансова гледна точка – с максимална заплата 600 долара на месец¹²².

Най-сложна е ситуацията по отношение на футболистите. С изключение на албанския национал и лекоатлет Скендер Бегея, който се състезава за „Академик“ (София) по време на следването си във ВИФ „Георги Димитров“ в края на 40-те и началото на 50-те години, през целия период в българското първенство не играе нито един чуждестранен футболист – почти ненарушима тенденция и в останалите страни от Източния блок. От своя страна българските футболисти също нямат възможност да осъществят трансфер в чужбина, като аргументацията е подобна на тази на Николае Чаушеску за природните богатства. В началните години след 1944 г. в чехословашкия „Слован“ (Братислава) играе нападателят Божин Ласков, но в случая предишният му клуб „Левски“ не получава сума за преминаването му.

¹²⁰ Пак там, а. е. 5003, л. 52.

¹²¹ Пак там, а. е. 5002, л. 18.

¹²² **Armstrong, G., Mitchell, J.** *Global and Local Football. Politics and Europeanization on the fringes of the EU.* New York, 2008, p. 83.

Най-сериозен интерес през 60-те години има към звездата на „Левски“ и националния отбор Георги Аспарухов. Италианският „Милан“ преговаря с Гунди персонално по време на гостуването на „Левски“ в Милано за мач от турнира за Купата на носителите на национални купи през 1967 г. Условието е той да остане в Италия без знанието на ръководните фактори в София – нещо, което той категорично отказва да направи¹²³. Преди това чуждестранни мениджъри са правили опити да осигурят услугите на българина по официален път. На 22 февруари 1966 г. представителят на агенция „МЕЛВ“ Е. Варсамис изпраща писмо до българското посолство в Рим, в което предлага 150 000 долара, за да съдейства за трансфер на Аспарухов в отбор от Серия А. Аташето по културните въпроси Кокалов добавя след края на оригиналния текст, че докато писмото е било предавано от Варсамис, той е казал, че реалната оферта е за 200 000 долара¹²⁴. И в двата случая става въпрос за колосални за времето си суми. Интересът от страна на чужди клубове към Аспарухов е засвидетелстван още и в чуждестранната преса. Излизаният в Загреб „Вечерни лист“ отбелязва в броя си преди приятелския мач на Югославия срещу България на 1 юни 1966 г., че в състава на съперника играе „Европейския Пеле Аспарухов“, от когото се интересуват и югославски клубове, най-вече белградските „Партизан“ и „Цървена звезда“¹²⁵.

В подобна ситуация са се озовавали още много национални състезатели – Иван Колев е искан от „Атлетико“ (Мадрид), Тодор Диев – от бразилски клубове, Христо Бонев – от „Ювентус“ и „Ню Йорк Космос“, Георги Денев – от „Реал“ (Мадрид), а Димитър Пенев – от „Интер“. Във всеки един от изброените случаи обаче играчите са оставали в България. В целия български спорт казуси като този с баскетболиста Атанас Голомеев, който в периода 1968 – 1969 г. играе за тима на Университета „Макгийл“ в Монреал, е изолирано явление, тъй като неговият баща е бил търговски представител на България в Канада. В различен период от време интерес към българина проявяват отборът от НБА „Ню Йорк Никс“ и испанският „Барселона“, но той така и не получава възможност отново да играе на Запад¹²⁶. Голямото изключение в баскетбола е разрешението за преминаването на Георги Глушков в тима от НБА „Финикс сънс“ през 1985 г., с което българинът става първият източноевропейец в най-силната баскетболна лига. Той обаче се задържа едва година и по собствените му думи е получавал едва 15% от годишната му заплата, която е възлизала

¹²³ Свидетелство за това е дадено от неговата съпруга Величка Маркова-Аспарухова, която превежда при преговорите, в документалния филм на реж. Олег Ковачев „Балада за Гунди“ (2003).

¹²⁴ АМВнР, оп. 22, а. е. 1522, л. 5 – 6.

¹²⁵ *Vecernji list*, 1.06.1966, р. 13.

¹²⁶ Делев, М., Янкова, Л., Лагифян, Х. Баскетболът – играта на личностите. Ч. I. София, 2014, с. 115 – 116.

на около 200 000 долара¹²⁷. Във волейбола началото е поставено през 1970 г., когато след Световното първенство в София на Васил Симов е разрешено да заиграе за италианския „Бускалионе Рома“. Там той записва един сезон, а от прецедента с него се възползва Димитър Каров, който през 1973 г. подсилва „Кус Торино“, а две години по-късно става негов играещ треньор. Ограниченията за волейболисти отпадат в началото на следващото десетилетие, след като двама от основните играчи на националния отбор – Димитър Златанов и Емил Вълчев, биват взети от „Робедикапа Торино“ (новото име на „Кус“) и „Джисалуми Асти“. Това поставя началото на сериозното българско присъствие в този спорт на Апенините¹²⁸.

По отношение на футбола ситуацията се изменя във втората половина на 70-те години. Тогава се позволява на български играчи, навършили 28 години, да се състезават в чужбина. Трансферите им обаче се уреждат без тяхно съгласие и зависят от това, къде са „разпределени“. Зад такова решение стои нуждата на БСФС от постъпления във валута. При новата ситуация най-голяма гъвкавост проявяват гръцките отбори, които първи започват да изпращат свои съгледвачи на български мачове. Така през 1980 г. един от основните играчи на ЦСКА през отминаващото десетилетие – Георги Денев, преминава в „Етникос“ (Пирея) и поставя начало на българското присъствие в Гърция. До края на социалистическия период именно в южната съседка на България се състезават и най-голям брой играчи – 19¹²⁹. По този показател страната изостава във времето от Югославия и Румъния, чиито футболисти имат възможност да се състезават в чужбина още от края на 60-те, но предхождат СССР, където първият задграничен трансфер е преминаването на нападателя Анатолий Зинченко от „Зенит“ в австрийския „Рапид“ (Виена) през 1980 г. В началото на 1981 г. се осъществява и първото трансфериране на български футболист в западноевропейски клуб, след като нападателят на „Берое“ Петко Петков подписва с „Аустрия“ (Виена). През лятото на същата година негов съотборник става Чавдар Цветков от „Славия“, а по същото време друг атакуващ играч на „белите“ – Андрей Желязков, подсилва холандския „Фейенорд“. За клуба от Ротердам той играе три сезона, като през 1984 г. става шампион и носител на националната купа.

Престоят на българските играчи и специалисти зад граница обаче невинно протича по най-добрия начин. Пример за това е случката след края на срещата от кипърското първенство между „Етникос“ (Ахнас) и ЕПА (Ларнака), играна на 31 май 1987 г. Тогава футболистът на домакините Йордан Йор-

¹²⁷ Пак там, с. 185 – 186.

¹²⁸ Минчев, А. Легенди на българския спорт. София, 2006, с. 101 – 102.

¹²⁹ Макар и да има известни грешки в него, най-пълният списък на българите в Гърция е дело на Международната организация за футболна статистика RSSSF <http://www.rsssf.com/players/foreign-players-in-grk6080.html>, 14.01.2018 г., 01:43 ч.

данов и неговият треньор Александър Костов влизат в пререкание, преминало и във физическо стълкновение. Случаят е широко отразен в местния печат и по данни на българското посолство в Никозия на него са посветени 16 публикации¹³⁰. Ръководството на гръцкия „Докса“ (Драма) пък отправя официално писмо до Генералното консулство в Солун, в което се оплаква от действията на футболиста си Красимир Чавдаров, който е взел (по всяка вероятност продал) електрическа печка и електродомакински уреди на стойност 80 000 драхми при освобождаването на предоставения му от клуба апартамент¹³¹.

Подобно на други социалистически държави, и в България контролът на трансфери в чужбина е ставал от специализирани дружествата – в случая „Интерспорт“ и „Спорткомерс“. Те договарят финансовите условия на самите играчи, които вместо да получават парите от клубовете си, трябва да ги вземат от българското посолство. Поради това една немалка част от заплатата отива в държавната каса. На 16 ноември 1981 г. БСФС утвърждава разпределението на сумите, постъпили от български футболисти в чужбина и валутните турнета на отборите. По предложение на председателя на БФФ Крум Василчев 15% от валутната и 40% от левовата стойност отиват за ДФС, а 35% от валутната и 60% от левовата стойност – за самата футболна федерация. Изрично е упоменато, че тези приходи трябва да се използват за доставка на спортни екипи, пособия и апаратура¹³². Какви са реалните пропорции показват запазените договори на двама български футболисти зад граница – Емил Спасов и Пламен Николов. През 1986 г. двамата подписват контракти с шведския „Браге“, като договореното месечно възнаграждение е в размер на 9000 крони. От тях 4830 остават за футболистите, а 4170 се превеждат по сметките на агенция „Интерспорт“¹³³.

Според договора на Ваньо Костов с португалския „Спортинг“ през 1982 г. той трябва да получава 1500 долара, като 900 от тях се внасят в посолството в Лисабон по сметката на „Интерспорт“¹³⁴. Самият Костов обаче избягва всякакви контакти с българските дипломати и със съдействието на клуба си не превежда своите вноски. „Лъвовете“, както са известни още „Спортинг“, от своя страна не заплащат предварително договорените 40 000 долара трансферна сума, което разгневява българската страна. Тя се чувства ошетена и от факта, че бившият играч на „Славия“ се жени за португалка и взема местно поданство, което бива третирано като „недоговорена клауза“¹³⁵.

¹³⁰ АМВнР, оп. 44-16, а. е. 1094, л. 2.

¹³¹ Пак там, оп. 43-16, а. е. 364, л. 23.

¹³² ЦДА, ф. 597, оп. 6, а. е. 178, л. 48 – 50.

¹³³ АМВнР, оп. 43-16, а. е. 991, л. 33 – 36.

¹³⁴ Пак там, оп. 40, а. е. 3082, л. 1.

¹³⁵ Пак там, а. е. 3081, л. 9.

В доклад на организацията за българското спортно присъствие в Кипър е споменато за устно решение на ЦК на БКП, при което месечните заплати на българските тренъори се фиксират на 530 долара. В добавка с решението на специалисти с висше образование да се дава 75% от месечната заплата, а на тренъори и играчи със средно – до 53%. Това означава, че за българите в чужбина остава твърде малко от предварително договореното. Казусът с Кипър е още по-неприятен, тъй като споменатите в договорите суми са в долари, а отчисленията са в кипърски лири, с които БНБ не може да оперира, поради което парите остават в посолството в Никозия, без да могат да се използват от ЦС на БСФС¹³⁶.

Проблеми съпътстват и реализирането на паричните постъпления от Гърция, тъй като при изготвянето на договорите на състезателите не се вземат под внимание особеностите на местното законодателство, според което изнасянето на валута зад граница без съгласието на местната външнотърговска банка и Министерството на икономиката е подсъдно. Поради това „Интерспорт“ няма законен начин, по който да събере дължимите им долари¹³⁷.

Интересен казус предизвикват и българските играчи, които са синове на гръцки политемигранти. Такъв е плеимейкърът Костас Исакидис, който през 1974 г. е част от юношеския национален отбор, спечелил европейската титла на шампионата в Швеция. Година по-късно оферти за него към тогавашния му клуб „Славия“ отправят солунските „Арис“ и ПАОК, като той избира първия тим и отива там с тренъора Добромир Жечев. През 1979 г. титулярният вратар на „Левски“ Томас Лафчис пък подсилва „Панатинайкос“ срещу сериозната за времето си сума от 150 000 долара. Като офицер от МВР той до последно е под угрозата преминаването му да пропадне, но в крайна сметка в последния момент то се осъществява¹³⁸. Активизирането на гръцките отбори по отношение на българските играчи може да се гледа и през призмата на външната политика на страната. През 1975 г. в СССР генералният секретар на ЦК на КПСС Леонид Брежнев разрешава на гръцките емигранти в страната да се върнат в своята родина. Това дава възможност на „Ираклис“ (Солун) да договори привличането на нападателя на „Пахтакор“ (Ташкент) Василис Хадзипанагис, впоследствие превърнал се в една от легендите на гръцкия футбол¹³⁹. Всъщност практиката да се привличат чуждестранни футболисти от гръцки произход започва още през 1971 г., когато „Олимпиакос“ трансферира тогавашния играч на „Булон“ Ив Триантафилос, а след санкцията от Москва е

¹³⁶ Пак там, а. е. 5003, л. 53 – 54.

¹³⁷ Пак там, а. е. 1332, л. 3.

¹³⁸ **Борисов**, Т. Сиртаки в рая върху жар от ада. // *Меридиан мач*, № 250, 15 септ. 2012, с. 42.

¹³⁹ **Борисов**, Т. Политемигрант е най-голямата легенда на гръцкия футбол. // *Меридиан мач*, № 184, 9 юли 2011, с. 46.

логично да се очаква, че и София също ще позволи на футболистите от гръцки произход да отидат в страната на своите родители.

В това отношение ситуацията с Турция е съвсем различна, тъй като за целия период на социалистическа България единственият трансфер в посока местното първенство е преминаването на бившия играч на ЦСКА Ружин Керимов (с истинско име Ружди Керимов) в „Алтай“ през 1986 г. Той отива там малко след първата вълна на „възродителния процес“ и се задържа само един полусезон, преди да подсили „Спартак“ (Плевен). Тук е моментът да се отбележи, че случаят „Наум Шаламанов“ няма своя аналог във футбола, като дори националът от „Локомотив“ (Пловдив) Аян Садъков играе на Световното първенство в Мексико '86 с новото си име Аньо Садков.

Въпреки опитите на БКП да изгради на българските спортисти образа на атлети, които печелят медали и титли „за Партията и родината“ и се движат по утъпканата пътека на високото спортно майсторство, поне по отношение на футбола това не се получава. През целия период най-популярният спорт в България има сходни проблеми с тези в останалите социалистически страни и не може да избяга от негативните тенденции в глобален мащаб. На първото място е цялата система на „аматьорски“ спорт. Тя се състои в това отделните спортисти да се числят на работа към някое предприятие, в което обикновено така и не се появяват, като в същото време тренират по методика на професионални спортисти, която ангажира цялото тяхно време. По отношение на футбола подобна система улеснява страните от Източния блок в олимпийския турнир, тъй като те участват с най-добрите си играчи, докато техните съперници от Запад изпращат истински аматьорски отбори. По този начин не е изненада, че Югославия, Унгария, СССР, ГДР и Чехословакия печелят олимпийската футболна титла в периода след Втората световна война, а България стига до сребърен медал от Мексико '68 и бронзов от Мелбърн '56. Макар и да е далеч от плътното следване на идеологическата линия, каквото съществува във футболните среди в СССР, българският футбол понякога също е принуден да се съобразява с геополитическата обстановка. През 1968 г. шампионът и носителят на Купата на страната „Левски“ и „Спартак“ (София) не участват в турнира за КЕШ и КНК, тъй като социалистическите страни бойкотират двете надпревари вследствие решението на УЕФА да изправи техните представители един срещу друг като мярка на агресията на Варшавския договор против Чехословакия¹⁴⁰. През 1961 г. юношеският национален отбор солидарно решава да не участва на Европейското първенство в своята възрастова група заради отказа на организаторите от Португалия да дадат входни визи на тима на ГДР¹⁴¹.

В общата система на социалистическия футбол се вписва и отношението на отделните страни към класацията за най-добър голмайстор през сезона в

¹⁴⁰ Пайгашев, Р. „Левски“ – дългият път към Европа. София, 2001, с. 30 – 31.

¹⁴¹ Пондимитров, Д. Утрото на футбола. София, 1986, с. 44.

Европа – „Златната обувка“. До 1990 г., когато тя бива поделена между Христо Стоичков от ЦСКА и Уго Санчес от „Реал“ (Мадрид), само двама български играчи са печелили престижното отличие – Петър Жеков от ЦСКА през 1968-а и Георги Славков от „Ботев“ (Пловдив) през 1981-ва. Български футболисти са заемали и еквивалента за второ и трето място („Сребърна обувка“ и „Бронзова обувка“), а лидер от социалистическите страни е Румъния с три златни отличия. До голяма степен престижът на класацията се компрометира от факта, че в завършващите последни шампионати главният претендент за отличието успява да отбележи необходимия му брой голове в последните кръгове при липсата на каквато и да е съпротива от противника. По този начин през 1987 г. Родион Къмътару от „Динамо“ (Букурещ) отбелязва 20 от своите 44 гола, с които печели отличието в последните 6 кръга. Макар и с 20 години закъснение, наградата е връчена на подгласника му Тони Полстер поради явната манипулация, а впоследствие самата класация временно е закрыта от своя организатор – френското списание „Франс футбол“¹⁴².

Много по-сериозно внимание заслужава индивидуалното поведение на някои състезатели, което по нищо не се вписва в понятието „социалистически морал“. Още в първите години след 1944 г. българските футболисти разбират, че пътуванията в чужбина могат да им позволят да спечелят допълнително пари към не толкова големите им възнаграждения. За целта обикновено те изнасят стока, която е дефицитна за съответното място и срещу нейната продажба получават валута. За ранните случаи в това направление пример дава Георги Марков в „Задочни репортажи за България“: „Спортните връзки на България със света предхождаха икономическите и туристическите и затова спортистите имаха възможност да търгуват, когато цените на някои вносни вещи бяха фантастични. Но само част от спортистите принадлежаха към мафията. Останалите бяха преследвани. Много хора в България още помнят съдебните процеси срещу футболисти на „Славия“, „Левски“, срещу плувци, атлети, волейболисти, които изнасяха долари, зашита във футболни топки, и внасяха търговска стока. [...] В София имаше цели криминални пръстени, които продаваха часовници. Един от главните вносители беше футболният отбор на ЦСКА. Спомням си, когато веднъж в Белград исках да си купя часовник, продавачът ме запитва: „Колко часовника?“ „Как колко! Един!“ – казах аз. Продавачът се изсмя и на звучен сръбски ми каза, че предишната седмица Пижето (дясното крило на ЦСКА Димитър Миланов) купил „триста комада“¹⁴³. Споменатото от Марков разледване срещу футболисти на „Славия“ става в средата на 1958 г., когато поради митнически нарушения от състава са отстра-

¹⁴² Gissler, O. Das grosse Buch der Fussball Rekorde. München, 2012, S. 25.

¹⁴³ Марков, Г. Задочни репортажи за България, с. 340 – 341.

нени основните играчи на тима Милчо Горанов, Петър Патев – Панагюрца, Георги Василев – Гоце и Цветан Милев¹⁴⁴.

Цитирането на „Левски“ е по повод на т. нар. „нивалинова афера“. Преди пътуването на „сините“ за Атина за мач срещу АЕК от първия турнир за Балканската клубна купа на 17 май 1961 г. известният привърженик на тима Петър Петров (наричан още Пешо Кучето) съобщава, че в Гърция в момента усилено се търси нивалин – лекарство, извлечено от цветовете и листата на блатното кокиче. Част от играчите купуват дузина ампули с българското лекарство от софийските аптеки и ги крият в багажа си. При проверка на границата обаче митничарите намират торба, пълна с тях, за която никой не признава, че е негова. По решение на придружителя от Държавна сигурност Караджов на границата остават вратарят Иван Дервентски и защитникът Благой Филипов. На връщане от Атина автобусът е спрял още на Княжево и играчите са отведени в Дирекция на милицията на Львов мост. При разпитите Иван Вуцов и Димитър Йорданов – Кукуша признават, че са изнесли нелегално съответно 150 и 100 долара, взети от домакина на отбора. За това си действие бъдещият национал Вуцов прекарва 21 дни в затвора, а Йорданов е пуснат. За случая в тогавашните вестници няма нито ред, но слуховете за него стават известни на цяла София, поради което „Левски“ на шега е прекръстен отбор „Кокиче“¹⁴⁵. С Решение на Бюрото на ЦС на БСФС от 21 май 1961 г. Дервентски, Филипов и Георги Соколов биват изключени от редовете на организацията и респективно от физкултурното движение¹⁴⁶, но впоследствие наказанията им биват опростени.

През 1977 г. се получава сходна ситуация при гостуването на юношеския национален отбор на турнира на УЕФА в Белгия. В официалния доклад до БФФ, съставен от отговорника за детско-юношеския футбол Никола Аладжов, се казва, че „най-голямото затруднение обаче дойде от кражбата, която извършиха трима състезатели от отбора. Един ден преди мача с Италия Георги Славков и Панделис Белцос откраднаха една блуза и няколко чорапи от един магазин. Бяха хванати от работниците в магазина. С големи усилия и такт ликвидирахме въпроса с управителя. До заминаването на групата не сме пускали играчи без ръководител по магазините. Най-голямото петно на групата обаче хвърли Иван Илчев, който направи опит за кражба на летището. Беше задържан от полицията и след много неприятности успяхме да го освободим и върнем в България“¹⁴⁷. Тенденцията продължава и през 80-те години, както

¹⁴⁴ Огнянов, К. Един век футбол в бяло, с. 152.

¹⁴⁵ Вуцов, И., Папазян, Е. Иван Вуцов. Автобиография. Истини за живота и Футбола. София, 2008, с. 58 – 61. В разказа на Вуцов има фактологическа неточност, тъй като той бърка мача с АЕК с финала за Балканската купа срещу „Олимпиакос“, игран през 1963 г. (0:1 в Атина, 1:0 в София, 0:1 на неутрален терен в Истанбул).

¹⁴⁶ ДА – Габрово, ф. 703, оп. 1, а. е. 58, л. 11.

¹⁴⁷ ЦДА ф. 597; оп. 4; а. е. 30, л. 82 – 85.

свидетелства съобщение до Министерството на външните работи от генералния консул в Солун Илия Петров. Според него при гостуването в града на „Локомотив“ (Пловдив) за мач от Купата на УЕФА срещу местния ПАОК на 28 септември 1983 г. състезателят Любомир Бурнарски незаконно е извършил продажба на прахосмучка на гръцки гражданин¹⁴⁸.

Футболистите далеч не са единствените, които използват пътуванията си зад граница за подобни цели. През 1980 г. страничният съдия Спас Луков бива задържан на митницата при пътуване за Турция, след като в него са намерени 3 кг сребърен нитрат, определен като стратегическа суровина. В резултат на разследването става ясно, че той се е снабдил с тях чрез подставено лице в Държавна стопанска дирекция „Жакард“ Толбухин и се е очаквало да реализира печалба от 5000 долара, ако успее да ги пласира зад граница. Последствието за Луков от тази негова постъпка е, че БФФ спира съдийските му права¹⁴⁹. Бюрото на Футболната федерация редовно се занимава с подобни казуси, което кара неговия член Васил Колимечков да заключи, че „такива случаи се въртят още много, и ако речем да ги хванем и да вземем отношение, трябва да не остане национален състезател [...]“¹⁵⁰. Изданието на Съвета за идеологическа работа към ЦС на БСФС „Ярки комунистически добродетели“ дори публикува специален материал за валутните престъпления, в който ясно се посочва какви са предвижданите от закона санкции при залавянето на нарушителите¹⁵¹. Никакви предупреждения обаче не са в състояние да впечатлят желаещите да реализират печалба. В своята автобиографична книга звездата на „Левски – Спартак“ и националният отбор Наско Сираков признава, че по време на излизания в чужбина е реализирал минимум 2000 – 3000 лв. по тази линия. Благодарение на връзките на баща му – знаменития борец Петко Сираков, той може да прави нелегална търговия в солидни мащаби, знаейки кои са търсените стоки – за Гърция това са кашкавал и прахосмучачки, а оттам се внасят дънки и еспадрили, докато в Турция се пласират фотоапарати и китайски гуменки¹⁵².

Индивидуалните прегрешения на определени играчи пък са се оказвали фатални за тяхната кариера. Такъв е случаят с нападателя на „Левски“ Кирил Миланов, който е изключен от физкултурното движение на 28-годишна възраст. Формалната причина за това е, че на банката след финала за Купата на Съветската армия срещу „Локомотив“ (София) през 1977 г., състоял се в парк-хотел „Москва“, той нанася побой на играча на „железничарите“ Йордан

¹⁴⁸ АМВнР, оп. 40, а. е. 1331, л. 2.

¹⁴⁹ ЦДА, ф. 597, оп. 4, а. е. 61, л. 113 – 116.

¹⁵⁰ Пак там, а. е. 79, л. 120.

¹⁵¹ **Йотов**, Б. Валутни престъпления. // *Ярки комунистически добродетели*, 1980, № 4, с. 19 – 28.

¹⁵² **Колев**, П. Наско Сираков Единакът. София, 2014, с. 283.

Стойков. Заради тази си проява Миланов получава и ефективна присъда от 1 година затвор¹⁵³. Още преди това обаче той е попаднал в полезрението на футболните ръководители с невъздържаните си прояви. След Мондиал'74 правата на Байко, както е известен още централният нападател, са отнети завинаги заради „хулигански прояви в нетрезво състояние“. Става въпрос за сбиване на публично място по време на престоя на националния отбор във ФРГ, като за същото провинение за 6 месеца е наказан вратарят Симеон Симеонов¹⁵⁴. Година по-късно Миланов бива амнистиран, но вторият скандален случай с неговото участие вече му донася тежката санкция.

През есента на 1982 г. седем играчи на „Пирин“ (Благоевград), сред които и бащата на бъдещия национал Димитър Бербатов – Иван, получават между 1 и 3,5 години присъда заради изнасилването на 34-годишна норвежка туристка. Техните наказания стават причина треньорът им Васил Методиев да не бъде утвърден за селекционер на националния отбор, тъй като според Бюрото на БФФ се е провалил в ролята на техен възпитател¹⁵⁵. Няколко месеца по-късно, на 26 април 1983 г., преди гостуването на националния отбор в Уелс за европейска квалификация в Кардиф, играчите са заведени в намиращия се на границата английски град Честър, за да направят покупки. Нападателят Иван Петров бива задържан от полицията заради опит да открадне дънки, струващи 19 лири. След продължило 6 часа разследване на следващия ден той бива осъден от местен съд да заплати глоба от 60 лири¹⁵⁶. По спомени на администратора на националния отбор Александър Динев само благодарение на намесата на пътуващите в българската делегация Иван Славков и кандидат-члена на Политбюро на ЦК на БКП Георги Йорданов футболистът не влиза в затвора. На връщане в България заради широкия обществен отзвук от действието му, той е изключен до живот от физкултурното движение, но след 2 години работа като докер на пристанище „Варна“ е реабилитиран¹⁵⁷.

Отделно място заслужават редките случаи, в които е направен опит да се наруши правилника на БФФ за уреждане на състезателните права на футболистите. През по-голямата част от периода привличането на състезатели в софийските клубове се прави на базата на това, кой район на столицата покрива даденият тим. По неписано правило трансфери между столичните клубове почти не се осъществяват, а вземането на даден състезател трябва да става със съгласието на досегашния му клуб. Това не важи единствено за случаите на преминаване на играчи от „Б“ в „А“ група, като на дадено първодивизионно дружество се разрешава да вземе по този начин до 5 футболисти (впо-

¹⁵³ ЦДА, ф. 597, оп. 4, а. е. 205, л. 26.

¹⁵⁴ Милчев, С. По хребета на българския футбол. Ч. III, с. 433.

¹⁵⁵ ЦДА, ф. 597, оп. 4, а. е. 88, л. 44 – 46.

¹⁵⁶ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. VI – Л, а. е. 675, ч. 2, л. 32 – 33.

¹⁵⁷ Райков, Н., Янев, С. Как покорихме Европа. Варна, 1995, с. 102 – 103.

следствие ограничението е до един). Най-известният случай за потъпкването на тези правилници идва през 1979 г. Тогава Стойчо Младенов и Радослав Здравков преминават в ЦСКА от досегашните си отбори „Берое“ и „Локомотив“ (София), без да имат тяхното потвърждение. Петър Курдов от „Марица“ пък подава заявление за преминаване в 2 клуба – „Тракия“ и „Левски – Спартак“, като дори играе приятелски мачове за последния. БФФ, а впоследствие и БСФС, вземат драстичното решение футболистите да бъдат изключени от физкултурното движение, а на замесените дружества се обръща внимание¹⁵⁸. След малко повече от година обаче правата и на тримата състезатели биват възстановени и те в крайна сметка заиграват за клубовете, в които не им е разрешено да преминат по каналния ред. И макар впоследствие те да се утвърждават като водещи играчи в първенството, този епизод показва, че дори в случаите, когато се опитват да бъдат принципни докрай, ръководещите футбола организации не могат да отстояват позицията си.

Споменатите случаи обаче не нанасят толкова големи щети на футбола, колкото проблема с уговорените мачове и „черните каси“. Това явление е присъщо на най-популярния спорт още в годините преди Първата световна война и с течение на времето става всеобхватно. Социалистическите страни не правят изключение, като при тях всички събития стават със знанието, а понякога и с одобрението на главното и местното партийно ръководство¹⁵⁹. В България картината се повтаря, като особено видимо става това, когато тимът на МНО ЦСКА и тимът на МВР „Левски“ използват провинциалните си филиали като точкодарители и средство, което може да им помогне в битката за титлата. Съперничеството между двата отбора започва именно след подобен опорочен мач в квалификациите за попълване на „А“ група през есента на 1949 г. В техния последен кръг „Левски“ и „Академик“ (София) завършват 1:1, с което и двата отбора попадат сред петте класиращи се тима, които ще представяват София в новата елитна дивизия. Капитанът на „Академик“ Васил Спасов, който е бивш играч на „Левски“, описва срещата като „единственият уговорен мач в живота ми“ и признава, че на излизане на терена е избягвал да се поглежда с бившите си съотборници¹⁶⁰. Както вече бе споменато, в крайна сметка тогавашният „Септември при ЦДВ“ все пак попада в „А“ РФГ по административен път под името „Народна войска“.

За първи път на двете дружества е обърнато сериозно внимание на пленума на ЦС на БСФС през 1971 г., когато е изнесен доклад за състоянието и задачите на българския футбол. В него се казва, че ЦСКА и „Левски – Спар-

¹⁵⁸ ЦДА ф. 597, оп. 6, а. е. 129, л. 25 – 27.

¹⁵⁹ По темата има сериозно количество литература, но особено впечатление прави написаната още преди разпада на Югославия книга: **Gerc**, S. *Crna strana yu nogometu*. Zagreb, 1982.

¹⁶⁰ **Милчев**, С. По хребета на българския футбол. Ч. II, с. 25 – 26.

так“ са „начело с насаждането на антагонистични отношения. Съперничеството между тях често води до пренебрежение към честната и мъжествена борба по терена и потъпкване на всякакви принципи на спортния морал. Двете дружества се борят за свои „сфери на влияние“ в „А“ РФГ под различна форма и с всички средства. Всичко това представлява грубо нарушение на социалистическия морал и етика, на нормите на поведение и взаимоотношение в нашето общество“¹⁶¹.

Обобщена картина на ситуацията от периода дава докладът на председателя на БФФ Димитър Николов „Някои негативни явления получили разпространение в края на футболното първенство 1982/1983“. Там договарянето на мачове се определя като явление, вземащо „застрашителни и уродливи размери“. Даден е за пример мачът между ЦСКА и „Славия“, който „армейците“ губят с 0:2 и по този начин съперникът им избягва квалификации за оцеляване в „А“ група. Като съмнителни се посочват мачовете на „Левски – Спартак“ с „Етър“ и „Локомотив“ (София), както и двубои на „Черно море“, „Хасково“, „Ботев“ (Враца), „Етър“ и „Сливен“. В края му се посочва, че подобни явления се допускат, въпреки че по данни на БФФ над 75% от ръководителите на футболните секции са членове на БКП и би трябвало те „да застанат на своя боен пост“¹⁶². Първият случай на публично разкриване на „черни каси“ става в края на сезон 1972/1973 г. Тогава, следвайки решението на Политбюро на ЦК на БКП от септември 1969 г., че подобно деяние се наказва с изваждане от съответната дивизия, от „А“ група са отстранени „Дунав“ (Русе) и „Черноморец“ (Бургас), от Северната „Б“ група – „Бдин“ (Видин), „Кърпачев“ (Ловеч), „Лудогорец“ (Разград) и „Чавдар“ (Троян), а изпадналият от Южната „Б“ група „Загорец“ (Нова Загора) е пратен в местната окръжна група¹⁶³. Системата за подпомагане на изброените клубове включва най-разнообразни методи, като например в Бургас заделените пари са декларирани като изпратени на местни ТКЗС-та с цел „развитие на спорта в селските клубове“. Под покровителството на първия секретар на ОК на БКП в Толбухински окръг Вълкан Шопов „Добруджа“ пък е бил подпомаган с продажбата на яйца от местния птицекомбинат. В този случай наказания не последват, за разлика от разкриването на „черна каса“ в Кюстендил от ОК на БКП, когато виновните деятели биват наказани по партийна линия, а отборът е изваден от „Б“ група¹⁶⁴. Подобно е положението и при „Марица“ (Пловдив). Финансовият отчет за периода 1976/1979 г. разкрива създаването на „безотчетна каса със средствата на която да бъдат „закупувани“ мачове

¹⁶¹ **Попдимитров, Д.** Вредната запалняковщина и клубният шовинизъм. // *Ярки комунистически добродетели*, 1977, № 6, с. 14.

¹⁶² ЦДА, ф. 597, оп. 4, а. е. 205, л. 60 – 66.

¹⁶³ **Момчилов, К.** Българските футболни първенства 1924 – 2003, с. 70 – 71.

¹⁶⁴ **Николов, Д.** Футболът – кукла на конци, с. 63 – 64.

на отбора по футбол, както и заплащани глоби на състезателите“. В крайна сметка единствената реакция на БСФС е да наложи дисциплинарно наказание „строго мъмрене“ на председателя на дружеството Митко Качулев на свое заседание на 26 ноември 1979 г.¹⁶⁵ Истинските мащаби на проблема обаче се виждат най-ясно през 1983 г. Тогава след катастрофа на треньора на „Спартак“ (Плевен) Иван Иванов – Гунчо при прохода Витиня от колата му изпадат банкноти и компрометиращ тефтер. Благодарение на него се установява, че плевенчани са платили на шестима играчи на „Черно море“, за да загубят срещата между двата отбора, играна на 21 май 1983 г. Мачът приключва с победа за гостите с 2:0. В резултат на това БФФ изважда „Спартак“ от състава на „А“ РФГ, а замесените играчи на „Черно море“ биват лишени от състезателни права за различен период от време¹⁶⁶. По същото време Девети отдел на Шесто управление прави разработка срещу председателя на Българска федерация по футбол Димитър Николов – Мобуту и началника на нейния международен отдел Дочо Нанов, позовавайки се на многобройни техни злоупотреби. Дватама, заедно с хонорувания специалист Атанас Хаджийски, биват задържани при показна акция, като по време на обиска във футболната федерация присъства телевизионен екип от програма „Лъч“¹⁶⁷.

Събраните сведения показват най-пълно картината на порядките, които владеят българския футбол по това време. Вестник „Народна младеж“ излиза със статия „Ще има ли съд на честта“, в резултат на която са получени над 1500 писма, като сред тях има цели изложения на клубове като „ЖСК Спартак“, „Шумен“ и „Беласица“. Варненци се класират на трето място в шампионата през изминалия сезон 1983/1984 г., но точно преди тържественото връчване на бронзовите медали Футболната федерация решава да уважи жалбата на „Сливен“ за наличието на нередовния играч Бойко Краев от тима на „Ботев“ (Враца) в мача между двата отбора и след служебната им победа „Сливен“ става трети. В тази връзка е интересно телефонното обаждане до редакцията на вестника, в което се казва, че сливенското мебелно предприятие е направило обзавеждане на дъщерята на председателя, като помощ за това е оказало дружество „Загорец“ от Нова Загора. В друго свидетелство футболистът на „Беласица“ Лозан Тренчев публично заявил, че за да замине в чужбина, трябва да похарчи минимум 2000 лева за подкуп на отговорните ръководители на българския футбол. Секретарката на Димитър Николов пък споделя, че във Франция на финалите на Европейското първенство е заминал, без да има каквито и да е заслуги, и треньорът на „Осъм“ Кирил Фурнигов, тъй като в Ловеч той урежда производството на специални мебели за пред-

¹⁶⁵ ЦДА, ф. 597, оп. 5, а. е. 136, л. 38.

¹⁶⁶ Пак там, оп. 4, а. е. 97, л. 43.

¹⁶⁷ Преди 20 г. осъдиха трима шефове на БФФ. – http://www.7sport.net/archive7ds/2008/09/24/td_1temanadenia/d5168_4.htm, 14.02.2018 г., 11:24 ч.

седателя. На друго място се споменава, че освен това Фурнигов подsigурява Николов с жени за „създаване на настроение“. Отбелязано е още, че за президента на БФФ се строи вила на Рударци в Пернишки окръг¹⁶⁸.

Преобладаващата част от цитираните в справката-меморандум на Шесто управление данни за замесените ръководители на БФФ имат подобен куриозен характер. Така например, осигурена е семейна почивка в Сандански от местния „Вихрен“, както и 250 кг риба за сватбата на дъщеря на Николов, получени от „Радецки“ (Козлодуй) с цел благоприятно съдийство на мача срещу „Дунав“ (Лом). След края на двубоя „Шумен“ – „Ботев“ (Враца) анонимен деятел е дарен от домакините с печка и пред него се е играло „голо хоро“. Далеч по-сериозни са обвиненията към Николов за това, че отклонява средства от агенция „Интерспорт“ при първите трансфери на български футболист зад граница, а на съдии на международните мачове с българско участие е предлагал „жени с леко поведение“¹⁶⁹.

Цитираната накрая практика се среща и в други страни, но прекалено големия характер на извършените злоупотреби предопределят съдбата на футболните функционери. През 1986 г. Димитър Николов получава присъда от 18 години затвор, Дочо Нанов е осъден на 12, а Атанас Хаджийски – на 7 години. Впоследствие наказанието на Мобуту е редуцирано последователно на 12 и 6 години, но за разлика от останалите, които впоследствие се завръщат на работа, той умира през 1996 г. без повече да има нищо общо с футбола.

Последният началник на Шести отдел на Шесто управление Димитър Иванов свидетелства, че по това време е била подготвяна и акция, която да уличи и националният селекционер Иван Вуцов. Той обаче е бил уведомен предварително за нея и посредством връзките си в ЦК на БКП (самият Вуцов е бил щатен офицер от ДС, макар и да не е извършвал оперативна дейност) успява да осуети операцията¹⁷⁰.

¹⁶⁸ АКРДОПБГДСРСБНА – М, V-O 78481, т. 1, л. 38 – 40.

¹⁶⁹ Пак там, л. 28 – 37.

¹⁷⁰ **Иванов**, Д. Шести отдел. София, 2004, с. 183 – 186.

РЕШЕНИЕТО НА СЕКРЕТАРИАТА НА ЦК НА БКП „ЗА ПОВРАТ В РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ФУТБОЛ“ И ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НЕГО

Разкритията, направени от органите на ДС, ясно подсказват, че партийното ръководство лично трябва да се заеме с този случай. Последният му акт спрямо футбола датира от 14 юли 1979 г. с решението на Секретариата на ЦК на БКП „За решително издигане равнището на българския футбол“. Още в самото му начало се отбелязва, че то идва след като ЦС на БСФС и особено БФФ са се оказали неспособни да преодолеят недостатъците, които са посочени в „Докога ще се търпят недъзите в българския футбол?“. Освен че „с партийно проникновение и откровеност се сочат основните слабости“, предлагат се и конкретни мерки за тяхното отстраняване. Към дружествата с отбори в „А“ РФГ трябва да се изградят футболни клубове за високо спортно майсторство, като се правят и периодични персонални оценки на играчите в тях, а неотговарящите на изискванията на съвременния футбол трябва да бъдат освободени. Предвижда се и обновяване на кадрите, като е необходимо решенията да се осъществят „чрез организирано единодействие на науката, на творческото предаване на челния опит в световния футбол, на най-хубавото от собствените ни традиции и новаторство“¹⁷¹.

Това решение бива частично възприето от БСФС и от началото на 1980 г. започва да функционира Наредбата за финансирането, духовното и материалното стимулиране на треньорите, футболистите и другите длъжностни лица от отборите в „А“ и „Б“ РФГ. Тя се явява продължение на създадената през същата година Наредба за специфичните правила за управление на организацията на физическата култура, спорта и туризма и затвърждава 63-то постановление на Министерския съвет от 6 ноември 1960 г. за усъвършенстване управлението на организациите за физическа култура, спорт и туризъм на основата на икономическия подход. В нея се казва, че футболните отбори към ДФС минават на самоиздръжка, при която приходите могат да бъдат събирани от платени спортни прояви в страната и в чужбина, рекламна, агитационна и пропагандна дейност, включително от телевизионни и радиопредавания на срещите, членски внос, томболи и лотарии, както и целево отпуснати средства от БФФ, организации и учреждения, помагачи в различни дейности. Съставена е таблица с премиите, които са разделени на „победа като домакин“, „равен като гост“ и „победа като гост“. Наредбата предвижда увеличаване на премиите за всяко следващо попадение при отбелязване на 2 гола от дадения тим, както и допълнителни бонуси за спортсменство. Предвидено е 75% от споменатите суми да се изплащат веднага, а останалите 25% да оста-

¹⁷¹ Футбол-80. София, 1980, с. 3 – 4.

нат за края на сезона, но в крайна сметка се взема решение съотношението да зависи от представянето на съответния тим¹⁷².

Трябва да се отбележи, че в случая става въпрос за допълнителните възнаграждения, които се зачисляват към вече установеното заплащане. Всеки отбор от „А“ група има 25 щатни бройки, включващи играчите, целият спортно-технически щаб, лекар, масажист и администратор, а тези от „Б“ група – 19. Футболистите, чиято официална длъжност за целия период е „инструктори по физкултура“, и техните треньори биват диференцирани в 3 категории в зависимост от своето представяне на терена и позицията си в съответния ведомствен отбор¹⁷³. При играчите на ЦСКА инструктор I категория взема 180 лева на месец, а тези от II и III – по 160. През сезон 1981/1982 г. „армейците“ достигат полуфинала за КЕШ, елиминирайки действащия европейски клубен шампион „Ливърпул“, което довежда до допълнителни премии, сред които такава „за проявен героизъм, воинска твърдост и високи морални и спортно-технически качества“ и за „успехи във високото спортно майсторство“. В края на сезона 7 футболисти и треньорът Аспарух Никодимов вземат над 3000 лв. само от премии¹⁷⁴. В този си вид обаче системата ражда и редица аномалии. На 7 ноември 1984 г. „Тракия“ (Пловдив) побеждава символа на футбола във ФРГ „Байерн“ с 2:0 в мач за КНК, като единствено загубата с 1:4 в първия мач му пречи да продължи напред. За тази престижна победа общата отборна премия е 1180,10 лв., като титулярите вземат по 100 лв., а резервите – по 30. В същото време „жълто-черните“ елиминират в шестнайсетинафинала за Купата на Съветската армия (по това време трети по значимост турнир в страната) врачанския заводски ЧЛЗ „Веслец“ след 4:1. Системата на стимулиране на високата резултатност довежда дотам, че треньорите и взелите участие в този неравностоен мач футболисти си поделят премии от 2104,90 лв.¹⁷⁵

В чл. 7 на споменатата Наредба се опитва да бъде ограничено предимството на водещите дружества, след като се поставят редица условия, за да може даден състезател да бъде военизиран. Сред тях са изиграването на поне 25 срещи за някой от националните отбори, класиране за финали на Световно или Европейско първенство, четвъртфинал за КЕШ или полуфинал за КНК или Купата на УЕФА, както и поне тригодишен стаж в съответния клуб. Прилагането на новата наредба обаче остава по-скоро в сферата на пожеланията, както свидетелства докладът на председателя на БФФ Крум Василчев, изне-

¹⁷² ЦДА ф. 597, оп. 5, а. е. 175, л. 20 – 30.

¹⁷³ Пак там, оп. 6, а. е. 135, л. 57 – 69.

¹⁷⁴ По данни на „Статистически справочник на Народна република България 1983“ средната годишна заплата в категорията „Здравеопазване, социално осигуряване, физкултура, спорт и туризъм“ е 2086 лв. Премииите са изчислени на база на данните в ДВИА, ф. 3002, оп. 1, а. е. 130.

¹⁷⁵ ДВИА, ф. 1669, оп. 6, а. е. 2, л. 267 – 270.

сен на 14 септември 1981 г. пред ЦС на БСФС. В него се казва, че „Славия“ и „Левски – Спартак“ са присвоили офицерски звания на общо петима свои нови играчи, използвайки го като примамка за тяхното привличане, а „Локомотив“ (София) неправомерно е дал лейтенантско звание на четирима футболисти. Въпреки че сред вариантите е присъждането на служебни загуби във всички мачове с участието на замесените играчи, в крайна сметка нарушилите наредбата председатели на физкултурните дружества (Борислав Лазаров – „Левски – Спартак“, Боян Божилов – „Славия“, и Владимир Славов – „Локомотив“ (София) са наказан само със „строга мъмрене“¹⁷⁶.

Разгледаният случай показва безсилието на ръководните органи да променят статуквото, а това подсказва, че те не са в състояние да се справят и с „черните каси“ и корупцията. Това налага проблемите да бъдат обсъдени на заседание на Политбюро на ЦК на БКП от 5 февруари 1985 г. Темата е предвидена за втора точка от дневния ред на заседанието, наречена „За поврат в развитието на българския футбол“, както ще стане известно по-късно самото решение, но впоследствие е изместена като четвърта. По време на обсъждането на проекта присъстват всички отговорни фактори, като министърът на отбраната Добри Джуров излага своите съображения писмено.

Според него само през последните пет години са били разкрити „черни каси“ в Русе, Толбухин, Търговище, Велико Търново, Бургас, Ямбол, Кърджали. „Тези нарушения са ставали както със знанието на ръководствата и окръжните съюзи на БСФС, така и със знанието на окръжните партийни и административни ръководства. Но освен констатации и обръщане на внимание, не приложихме строгостта на закона и партийния устав.“ Като основни виновници за състоянието на футбола са посочени ръководството на БСФС и БФФ, които не са предприели необходимите мерки за изпълнение на партийното решение от 1979 г. Самият Джуров се опитва да защити армейските отбори от идеята те да се девоенизират и предлага да се намери друго решение. Той също така опонира на Тодор Живков по отношение на раздаването на военни чинове за спортистите, заявявайки, че провеждащите активна спортна дейност могат да стигнат най-много до звание капитан.

Останалата част от партийното ръководство излага своето недоволство срещу привилегиите на футболистите. Според Георги Йорданов „те не са граждани, които трябва да се подлагат на други закони [...] Те са професионалисти в пълния смисъл на думата, но нямат професионално отношение към своите задължения“. Георги Атанасов е още по-безпardonен, казвайки че „в България много се говори за футбол, но малко се играе футбол. Ние искаме с 6–7 добри състезатели да правим 16 отбора в „А“ група. И оттам вече идват пазарлъците [...] Има монополизъм в областта на футбола. Фактически две дружества [Визира ЦСКА и „Левски – Спартак“.] са монополизирани равни-

¹⁷⁶ ЦДА, ф. 597, оп. 5; а. е. 175, л. 11 – 14.

щето и най-добрите състезатели в тази област. Имаме неравноправно положение. Едни могат да вземат когото си искат, други не могат [...] Има и намеса на безотговорни и отговорни фактори във футбола. [...] Това са хора, фаворизирани, подкрепяни“. Стоян Михайлов не пропуска случая да похвали прозорливостта на Тодор Живков, който през 1970 г. е написал „една великолепна статия“, озаглавена „Докога ще се търпят недъзите на българския футбол?“. „Вие написахте тази статия, защото преди години се бяха натрупали много тежки явления във футбола [...]. Минаха 15 години и констатираме, че не само не сме подобрили положението, а то се е влошило. Ние като Секретариат на ЦК на БКП капитулирахме, нищо не направихме с черните каси. Защо? Защото се оказва, че трябва да вкараме в затвора около 500 души – секретари на окръжните комитети на партията и заместник-председатели на окръжните народни съвети. Ако някой казва, че това става без знанието на първите секретари и председателите на окръжните народни съвети, или без ръководителите на съответните ведомства, това са много наивни неща [...] Основната причина е това, което е подчертано и в текста [на решението] – пълната корупция отгоре до долу, грубата престъпност и беззаконие.“

Присъстващият на заседанието председател на БФФ Иван Шпатов подкрепя решението, което ще реши въпросите на българския футбол на принципа „Който каквото сее, това ще жъне“. „Това се отнася и до двата суперклуба“, многозначително добавя той. Самият Тодор Живков този път не взема толкова дейно участие в дискусиата, но категорично заявява, че трябва „да се запише, че всеки, който нарушава – снемане и даване под съд. Да запишем много твърдо решение. Въобще трябва да дадем право на нашите окръжни ръководства всичко, което допринася за корупция – изселване. Той влязъл в конфликт с цялото общество! Как може тази работа? Няма ли ред в тази държава? Аз не говоря за спорта, говоря по принцип.“¹⁷⁷

В резултат на обсъжданията решението бива обнародвано на първа страница на партийния орган „Работническо дело“ четири дни по-късно. В увода ясно се посочва, че надеждите за промени след предишните решения на ЦК на БКП по отношение на футбола не са се оправдали и там продължава „безпринципната намеса на различни по ранг партийни, държавни, обществени и стопански интереси. Грубо се насаждат местнически и клубни настроения и интереси“. Правейки кратък преглед на състоянието на различните сектори в най-популярния спорт, се отбелязва, че са „необходими коренни изменения в организацията и ръководството на футбола“.

Освен върху високото спортно майсторство, тук е обърнато внимание и върху масовия футбол, като освен на ЦС на БСФС и БФФ, това вече се поставя и като задължение на ДКМС, МНП и ОФ. „У футболистите – се твърди в официоза – трябва да се формират високи нравствени добродетели – морална

¹⁷⁷ Пак там, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 141.

и волева устойчивост, чувство за отговорност, колективизъм, трудолюбие и самодисциплина. Най-изявените футболисти трябва да служат за пример с волята си за победа, с патриотизъм и с любовта си към родния спорт.“ Извън пропагандните лозунги впечатление правят два момента – „освобождането от военни и ведомствени щатове на всички футболисти от 1 юли 1985 година“ и „да се засили превантивната и профилактична дейност срещу закононарушенията и да се предават на Прокуратурата всички лица, които според закона са подсъдни, без оглед на тяхното служебно и обществено положение“¹⁷⁸. Именно тези точки най-добре могат да обяснят последвалите събития.

Решенията на Политбюро на ЦК на БКП и ръководните спортни органи могат да изглеждат нетрадиционни за цялата система на социалистическия спорт, но примерите показват, че в някои от останалите източноевропейски страни подобни мерки са взети далеч по-рано. На 10 август 1950 г., малко повече от 5 години след основаването си, белградският „Партизан“ променя своя статут и от футболна секция на Спортното дружество на Югославската армия се обособява като футболен клуб. През май 1953 г. е решено той да бъде финансово независим от военните и да премине към системата на самостоятелното финансиране¹⁷⁹.

РАЗФОРМИРОВАНЕ НА ЦСКА И „ЛЕВСКИ – СПАРТАК“

Противно на оценките на Политбюро на ЦК на БКП за състоянието на футбола, към навечерието на финала за Купата на НРБ на 19 юни 1985 г., „Левски – Спартак“ и ЦСКА „Септемврийско знаме“ (както е пълното име на „армейците“) без съмнение са най-разпознаваемите български отбори зад граница. През първата половина на 80-те години двата ведомствени отбора разполагат с изключително поколение играчи, които, за разлика от националите през 1970 г., успяват да реализират потенциала си и в международни срещи. ЦСКА достига полуфинал за КЕШ през 1982 г. и в два последователни сезона отстранява действащите победители в турнира – „Нотингам“ и „Ливърпул“. „Левски“ на два пъти се справя с един от водещите отбори във ФРГ – „Щутгарт“, а през 1984 г. става и първият български отбор с три купи в един сезон (шампионска титла, Купа на НРБ и Купа на Съветската армия). Съвсем логично това са и двата най-популярни отбора в България, чиито мачове се радват на най-голям интерес. Публиката от този период обаче се различава от тази през 60-те и 70-те години поради два паралелно протичащи процеса.

В началото на 80-те години все по-силно влияние започват да имат младежките субкултури, част от които са и агитките на отборите. Постепенно от основната маса привърженици се отделя ядро от по-сериозни запаянковци,

¹⁷⁸ *Работническо дело*, № 40, 9 февр. 1985, с. 1 – 2.

¹⁷⁹ *PFC Historical*, No 5, 4.10.2017, p. 3.

които носят свързани с любимия им отбор атрибути, измислят песни в негова чест, пътуват за мачове в провинцията и пр. – нещо, което както стана дума, бива спряно през 1971 г. със закриването на „Клуб приятели на спорта“ в „Левски“. Процесът е закъснял отзвук на оформилата се в края на 70-те години фенокултура в Западна Европа. Тя вече е придобила своите радикални измерения с наличието на английските футболни хулигани, чиито брутални прояви многократно са осъждани от правителството на Маргарет Тачър. Необратимото обаче се случва на 29 май 1985 г., когато преди началото на финала за КЕШ между „Ливърпул“ и „Ювентус“ на белгийския стадион „Хейзел“ в резултат на инциденти между двете агитки загиват 39 души, а 600 са ранени. Впоследствие УЕФА отстранява английските клубни отбори от участие в евротурнирите, но примерът на хулиганите се е пренесъл в континентална Европа. Случаят съвпада с публикуването на теорията на социолога Стоян Михайлов за социалните отдушници. Според нея „при запалняковщината определена натрупана социално-психична енергия на недоволство и незадоволеност по други поводи се изконсумира по време на футболния мач или по време на друго спортно състезание. Това е много важна нейна социална роля, когато, разбира се, не се стига до ексцесии“¹⁸⁰. В тази ситуация до ексцесии се стига, което веднага може да се възприеме като заплахата към статуквото.

Почти месец след трагедията на „Хейзел“ „Левски – Спартак“ и ЦСКА се срещат във финала за Купата на НРБ в техния двубой № 100 във всички турнири. Преди този мач „Левски“ е в серия от седем поредни победи над своя съперник и очакванията са за нов техен успех. ЦСКА обаче печели купата с 2:1, като резултатът е открит в 26-ата минута от Георги Славков, който преди това си повежда топката с ръка. Ситуацията не е видяна от главния съдия Ахмед Яшаров (по това време носещ името Аспарух Ясенов в резултат на „възродителния процес“) и този епизод допълнително нагнетява обстановката. Най-сериозният инцидент е масовият сблъсък между играчите на двата тима в 78-ата минута, който завършва с червени картони на Емил Спасов от „Левски – Спартак“ и Костадин Янчев от ЦСКА. Напрежението между самите футболисти и рефера се изостря през почивката и след края на мача, въпреки че в по-късните си спомени главните действащи лица споделят, че информацията за епизодите в тунела са силно преувеличени.

Поради прякото предаване на срещата по Българската телевизия скандалите намират широк обществен отзвук. В деня след мача вестниците отделят твърде малко внимание на спортно-техническите достойнства на срещата и бързат да заклеят поведението на футболистите. „Чашата преля! Докога ще търпим грубияните?“¹⁸¹, „Къде остана достойнството?“¹⁸², „Укори

¹⁸⁰ Михайлов, С. Социалните отдушници. // *Съвременник*, 1985, № 2, с. 357.

¹⁸¹ *Отечествен фронт*, № 145, 21 юни 1985, с. 11.

¹⁸² *Вечерни новини*, № 144, 20 юни 1985, с. 3.

за всички!¹⁸³ и „Срамно, грозно, недопустимо!“¹⁸⁴ са само част от заглавията. Въпреки че в партийния орган „Работническо дело“ акцентът е „Нов носител на отличието“, почти целият материал минава под мотото „А спортсменството?“¹⁸⁵. След като осъжда действията на „заслепените в яростта си да надделеят“ футболисти, изданието излиза със заключението: „... редно ще е Българската федерация по футбол най-сериозно да разгледа и прецени поведението на всеки един участник в този тягостен финал и най-строго да накаже провинилите се за него“¹⁸⁵.

Още в същия ден се организира заседание на Секретариата на ЦК на БКП, което трябва да вземе решение по нашумелия случай с финала за Купата на НРБ. То продължава само 42 минути и на него се вземат решения, които за един ден променят изцяло българския клубен футбол. Стенограмата от заседанието не е запазена, като основната версия е, че тя е изгоряла по време на пожара в Партийния дом, което дава възможност за множество спекулации за това, кой е инициатор на последвалите генерални промени и каква всъщност е тяхната цел.

Наказаните впоследствие футболисти на „Левски – Спартак“ определят като основен подбудител членът на Политбюро и секретар на ЦК на БКП Милко Балев. Причината за това са неприкритите му пристрастия към ЦСКА и предполагаемите му думи в почивката на мача: „Този отбор „Левски – Спартак“ трябва да бъде разтурен!“¹⁸⁶. Според тогавашния национален селекционер Иван Вуцов обаче Тодор Живков еднолично решил ЦСКА да получи същото наказание като „Левски – Спартак“, тъй като не било справедливо едните да страдат, а другите – не!¹⁸⁶ Председателят на футболната секция към този момент Кръстю Чакъров пък си спомня, че в деня на мача е получил телефонно обаждане от отговорника за спорта в ЦК Христо Мерзанов, който е предупредил играчите на „Левски – Спартак“ да бъдат предпазливи, тъй като се готви нещо срещу тях¹⁸⁷.

Самият Милко Балев категорично отрича тези обвинения, заявявайки, че предложението за наказанията на „Левски – Спартак“ и „ЦСКА“ идват от завеждащия Организационния отдел на ЦК на БКП Георги Атанасов. „На него се възложи да подготви проект за решение след онзи мач. На заседанието присъствах, но предложението бе на Организационния отдел“¹⁸⁸. Ние тогава не решихме въпроса за уволненията и персоналните наказания. Туй е предоста-

¹⁸³ *Народна младеж*, № 144, 20 юни 1985, с. 3.

¹⁸⁴ *Народен спорт*, № 73, 20 юни 1985, с. 3.

¹⁸⁵ *Работническо дело*, № 171, 20 юни 1985, с. 6.

¹⁸⁶ Поет реабилитира Боби и Н. Сираков. // *Тонспорт*, № 120, 6 май 2005, с. 5.

¹⁸⁷ **Янакиев**, Т. Мнения. // *Меридиан мач*, № 106, 19 юни 1995, с. 10.

¹⁸⁸ По това време официалното наименование на отдела е Партийно-организационен.

вено вече да си го разглеждат самите дружества¹⁸⁹. Съществува и мнение, че инициативата е на самия Тодор Живков, а впоследствие докладната записка за това е на присъствалия на мача негов съветник доц. Кръстьо Горанов, но предвид липсата на конкретни документи, това така и не може да се установи със сигурност.

Заседанието, на което присъстват и други партийни ръководители, в крайна сметка взема решение, което още на следващия ден е поместено на челната страница на „Работническо дело“. Финалът между „Левски – Спартак“ и ЦСКА бива определен като „недостойно зрелище“ и „груба провокация срещу стремежа на нашата общественост да се сложи край на недопустимите явления в българския футбол“. Поради това се предлагат строги мерки като разпускане на двата клуба, изваждането им от крайното класиране за сезон 1984/1985 г., неприсъждането на националната купа и персонални наказания за виновните. В по-общ план се смята за нецелесъобразно наличието на ведомствени отбори към МНО, МВР, ГУСВ и Министерството на транспорта. Решението бива придружено и с неподписана уводна статия в партийния официоз с назидателното заглавие „Урокът е за всички“. Според нея намесата на партията в този момент е наложителна, защото „повече няма да се търпи разюзданото поведение на samozабравили се хора на футболния терен и около него“. Решението на Секретариата на ЦК на БКП се определя като „строго и справедливо“, тъй като „дълги години у нас бяха толерирани два клуба“. „То е един урок за всички – и за футболните хулигани, и за техните наставници, и за онези, които биха се опитали да потъпкат честната спортна борба.“¹⁹⁰

При такава недвусмислена подкана заседанието на ЦС на БСФС и БФФ във връзка със скандалните събития на 21 юни може единствено да потвърди партийната позиция. Бюрата на двете организации „изразяват своята пълна подкрепа“ и определят ставащото като „справедлива и навременна мярка към едно срамно явление“. Техните конкретни решения в десет точки намират широко място на страниците на периодичния печат, а във вестник „Народен спорт“ са придружени с лозунга: „Да изкореним недопустимите явления в българския футбол!“¹⁹¹. Освен че потвърждава разформироването на „Левски – Спартак“ и ЦСКА, решението на ЦС на БСФС и БФФ предвижда на тяхно място Софийският градски съвет да сформира отбори на териториален принцип, като по същия принцип да се изградят столичните „Славия“ и „Локомотив“. Виновните клубове се изваждат от крайното класиране за сезон 1984/1985 г., а титлата се дава на „Тракия“ (Пловдив). Треньорите Васил Методиев („Левски – Спартак“) и Манол Манолов (ЦСКА), както и ръководителите на двата клуба Кръстьо Чакъров и Борис Станков са освободени от

¹⁸⁹ Ковачев, П. Най-невероятният автогол. // *Гол*, 1991, № 5, с. 28 – 29.

¹⁹⁰ *Работническо дело*, № 172, 21 юни 1985, с. 1.

¹⁹¹ *Народен спорт*, № 74, 22 юни 1985, с. 1.

длъжностите си. Наказани са общо 8 играчи, като Пламен Николов, Борислав Михайлов, Емил Велев и Емил Спасов от „Левски – Спартак“, както и Христо Стоичков от ЦСКА са извадени от редовете на БСФС, т. е. повече нямат право да играят организиран футбол. Самите клубове приемат имената „Витоша“ и „Средец“, като от запазените източници не става ясно каква е аргументацията за новите наименования на двата водещи отбора в страната.

И тук решенията биват поднесени заедно с неподписан уводен материал, този път в „Народен спорт“, със заглавие: „Безкомпромисно докрай!“. Като контраст на грозните сцени е отбелязано, че „Партията даде нов ярък пример за светъл и новаторски подход, от който трябва да се поучат всички дейци в областта на физическата култура и спорта“. Статията завършва с недвусмисленото послание: „... борбата трябва да се води безкомпромисно и да се доведе докрай, каквато е партийната повеля!“. Още от същия ден в пресата се появяват серия от материали, чиято основна цел е да се внуши, че решенията на Секретариата на ЦК на БКП се радват на „пълно и всеобщо одобрение“. Състезатели и треньори от останалите клубове определят стореното като „навременна мярка“ и „урок за всички ни“. Дори бившият играч на ЦСКА Петър Жеков, който в онзи момент работи в Детско-юношеската школа на практически разформирания клуб казва, че „поуката ще бъде голяма“. Взета е сериозно под внимание последната точка от партийните решения за „значително подобрене на дейността на спортните журналисти“, поради което оценката за всички проведени мероприятия е категоричното „това е верния път“¹⁹².

Символ на новото начало трябва да бъде учредяването на нов Български футболен съюз на 27 юни 1985 г. Поначало решението за създаването на тази „самодейна обществена спортна организация в рамките на БСФС“ е залегнало още в девета точка на решението „За поврат в развитието на българския футбол“, почти пет месеца по-рано. При получилото се стечение на обстоятелствата съюзът трябва да символизира новото начало на най-популярния спорт в България и да се представи като първа стъпка към реализирането на партийното решение. Затова не е изненадващо, че на учредителното събрание в НДК присъства и кандидат-членът на Политбюро и секретар на ЦК на БКП Георги Атанасов. В докладите на председателя на ЦС на БСФС Трендафил Мартински и на БФФ Иван Шпатов неизменно се споменава за поставените цели по отношение на възпитателната работа и масовизирането на футбола, като за краен срок за постигането на конкретни резултати е посочен XIII конгрес на БКП, който предстои да се проведе след по-малко от година. Освен избирането на ръководни органи (за председател логично бива утвърден Иван Шпатов), на събранието е одобрена целева програма за развитието на българския футбол на два етапа – 1985 – 1990 и 1990 – 2000 г.¹⁹³ Тя бива допълнена от Постанов-

¹⁹² *Работническо дело*, № 174, 23 юни 1984, с. 3.

¹⁹³ *Народен спорт*, № 77, 29 юни 1985, с. 1 – 3.

ление на Министерския съвет № 52 от 30 август 1985 г., с което биват приети нормативни актове за развитието на българския футбол. Предвид множеството организирани ученически и детско-юношески турнири в чест на XIII конгрес на ЦК на БКП и класирането на националния отбор за Мондиал'86, от партийното ръководство преценяват, че целите в краткосрочен план са изпълнени. Поради това в чест на 75-годишнината на организирания футбол в България кандидат-членът на Политбюро на ЦК на БКП Георги Йорданов връчва на ръководството на БФС орден „Народна република България“ – I степен¹⁹⁴.

Към споменатото постановление № 52 е приложена и наредба за финансиране на Българския футболен съюз. В документите окончателно се утвърждава названието „футболен клуб“, което бива разграничено от футболната секция към съответните дружества за физкултура и спорт. Източниците на финансиране на футболните клубове са обособени в 13 точки, като сред тях фигурират „обезщетения за предоставени на други футболни клубове състезатели, както и при изпращане на техни състезатели и треньори на работа в чужбина“, което практически означава въвеждането на трансферните суми като понятие¹⁹⁵. Новосъздаденият БФС най-накрая получава необходимата самостоятелност от БСФС и може да ръководи най-популярния спорт, без да се съобразява с ръководния спортен орган. Организацията наследява немалка материална база, поддържането на която дотогава е била в правомощията на стопанската организация „Спортни имоти и прояви“ към БСФС. Отборите от трите републикански футболни групи разполагат общо със 165 стадиона, 128 тревисти и 66 кортови игрища. Куриозното е, че от отборите от „А“ и „Б“ РФГ единствено „Локомотив“ (София) е посочен като клуб без стадион, вероятно във връзка с планираното поставяне на осветление. Включвайки и игрищата, насочени към масовия футбол, общият брой на терените в България е 2068 (1887 затревени и 181 кортови), разположени на площ от 16,3 млн. кв. м¹⁹⁶.

Що се отнася до наказаните футболисти, за част от тях решението на Секретариата на ЦК на БКП се оказва фатално, тъй като те вече са имали договорени трансфери в чужбина. Емил Спасов и Пламен Николов от „Левски“ имат подписан договор с португалския „Порто“, докато Георги Славков от ЦСКА има подобен контракт с „Атлетико“ (Мадрид). Единствено Пламен Марков успява да осъществи преминаването си във френския „Мец“. В излезлия от печат през същата 1985 г. „Енциклопедичен справочник Футбол“ имената на треньорите и ръководителите на двата клуба са умишлено пропуснати. Все пак няколко месеца по-късно голяма част от наказанията отпадат, а националните състезатели Борислав Михайлов и Наско Сираков дори участват на

¹⁹⁴ Футбол-86, с. 3 – 6.

¹⁹⁵ Държавен вестник, № 77, 4 окт. 1985.

¹⁹⁶ Учредителна конференция на Българския футболен съюз. Статистически справочник, с. 18 – 20.

Мондиал '86 в Мексико. През 1990 г. преименуваните на „Витоша“ и „Средец“ „Левски – Спартак“ и ЦСКА връщат старите си имена, а заедно с това са им възстановени отнетите купи – шампионска титла за „сините“ и национална купа за „червените“. Като цяло взетите решения нямат така търсения положителен ефект върху българския футбол, а често чуждестранни автори ги дават като пример за всеобхватна намеса на комунистическата държава във всички обществени сфери¹⁹⁷.

Строгостта на решенията на Секретариата на ЦК на БКП предполагат, че във финала за националната купа „Левски – Спартак“ и ЦСКА са били повече заети да се карат и бият помежду си, отколкото да играят футбол. Истината е, че в своята история „Вечното дерби“, както още тогава спортните журналисти определят този сблъсък, има много по-конфликтни двубои, след които ръководствата на двата отбора дори са си разменяли нападки по страниците на периодичния печат. Макар и събитията да нарушават почти точка по точка постановките от „За поврат в развитието на българския футбол“, в други комунистически страни се демонстрира много по-гъвкава позиция в подобна ситуация. Три години по-късно финалът за националната купа на Румъния между отбора на Министерството на отбраната – „Стяуа“, и тима на МВР – „Динамо“ (Букурещ), дори не завършва. Причината за това е, че при резултат 1:1 в своя полза, играчите на „Стяуа“ самоволно напускат терена, недоволни от отменен техен гол в последната минута на двубоя. Въпреки че, точно както в българския случай, и тук поведението на играчите е в разрез със „социалистическия морал“, а в румънския привилегиите на двата отбора в много по-голяма степен могат да послужат като аргумент за отнемането на техния ведомствен статут, инцидентът се разминава без никакви последствия за виновните.

Поради това правдоподобен изглежда вариантът, според който БКП просто иска да наложи контрол върху двата най-популярни клуба в страната и най-вече върху техните привърженици. Броени седмици след случая „Хейзел“ Комунистическата партия ясно осъзнава, че обособяването на футболни агитки на българска територия може да доведе до нежелани усложнения за милицията и за обществения ред като цяло. По тази причина феновете се третират като проводници на западното влияние и затова неслучайно преди началото на финала операторите на Националната телевизия са инструктирани да снимат опасните елементи в отделните сектори на трибуните¹⁹⁸. В този аспект разформироването на „Левски – Спартак“ и ЦСКА и създаването на отбори с нови имена на тяхно място може да се разглежда като целенасочено строг ход, който цели да дискредитира любимите отбори за техните привърженици и да ги върне „в

¹⁹⁷ Wilson, J. Behind the Curtain. Travels in Eastern European football. London, 2006, p. 187 – 190.

¹⁹⁸ Интервю с режисьора на телевизионното предаване на мача Виктор Георгиев. // 7 дни спорт, № 3976, 24 май 2005, с. 4.

правия път¹⁹⁹. В новата обстановка контролът върху публиката би трябвало да бъде по-лесен, тъй като всеки, който скандира старите имена на отборите, може да бъде задържан от милицията и изведен от стадиона. Вместо това, ситуацията около любимите им отбори още повече консолидира тяхната фенска маса, поради което замисълът така и остава неосъществен. Планираното „издигане на равнището на българския футбол“ след разформироването на двата водещи отбора така и не дава резултати и след Мондиал’86, на който България стига осминафинал, следващото класиране на голям форум е знаменитото Световно първенство в САЩ’94.

Представените факти показват, че трудно може да бъде дадена еднозначна оценка за политиката на БКП към българския футбол. От една страна, най-популярният спорт винаги е бил в привилегировано положение спрямо останалите по отношение на условията за развитие, които са му предоставяни. В това отношение тенденцията е валидна за всички социалистически държави и тя е лесно обяснима с оглед на големия зрителски интерес. От друга страна обаче, именно този статус е повод за непрекъснати критики, тъй като футболистите не са в състояние да постигнат успехите на състезателите по борба, вдигане на тежести и художествена гимнастика. В сравнение с баскетболистите и волейболистите, които имат в актива си спечелени отличия в европейските клубни турнири и медали от световни и европейски първенства, футболните отбори имат на сметката си четири полуфинала на клубно ниво и 5 участия на световни първенства, в които не е постигната нито една победа. След финала на олимпийските игри в Мексико през 1968 г. България не записва повече участия във футболния турнир на най-големия спортен форум, което довежда дотам, че най-популярният спорт бива изваден от плановете за олимпийска подготовка¹⁹⁹.

Футболът се оказва притегателна сила както за зрителите по трибуните, така и за представители на комунистическия елит. Системата на ведомствените клубове облагодетелства отборите на Министерството на отбраната (ЦСКА) и Министерството на вътрешните работи („Спартак“, впоследствие „Левски – Спартак“), но тя дава възможност и на останалите ведомства да натрупат активи посредством подкрепа на съответното дружество. Особено видима е тази тенденция в провинцията, където представителите на местния Окръжен комитет не само не санкционират наличието на регламентирани плащания и уговаряне на мачове, но в много случаи вземат дейно участие в тях. Половинчатите мерки от страна на ръководните спортни органи не пома-

¹⁹⁹ Футболът не попада в нито една от четирите категории, обособени с Решение № 243 на Министерския съвет за подготовка на българските спортисти за летните и зимни олимпийски игри през 1992 г. ЦДА, ф. 136, оп. 80, а. е. 243, л. 8 – 18.

гат за решаването на проблема, който ще продължава да тормози и техните наследници в периода на Прехода.

В някои случаи прекалената популярност на футбола се оказва причина за преки намеси от страна на БКП. Незадоволителното представяне на Мондиал'70 и натрупаното социално напрежение довеждат до програмната статия „Докога ще се търпят недъзите в българския футбол?“, чиято цел е да успокои страстите. Доста по-сериозен се оказва проблемът със самите футболни фенове, обособили се като субкултура през 80-те години. Хилядното множество, спонтанно появило се на погребението на Георги Аспарухов и Никола Котков, служи като предупреждение за Комунистическата партия, че съществува група от хора, която се изплъзва от нейния контрол. Най-вероятно именно желанието да се разправи с привържениците на двата най-популярни отбора стои зад решението за разформироването на ЦСКА и „Левски – Спартак“ след финала за Купата на НРБ през 1985 г. Макар лишаването на клубовете от ведомствен статут да е решено още през февруари в „За поврат в развитието на българския футбол“, нито един от останалите спортове не е засегнат от промяната. Това показва желанието тези Дружества за физкултура и спорт да останат като част от спортната система на страната, съсредоточена върху спечелването на възможно повече медали от олимпийски игри, световни и европейски първенства и в която футболът се оказва излишен поради ниската си продуктивност на отличия.